

ELENA LACKOVÁ

1921 – 2021

Mílnik rómskej kultúry

V roku 2021 bude sto rokov od narodenia významnej rómskej osobnosti Eleny Lackovej. V novinách si ju budeme pripomínať prostredníctvom jej tvorby, ale aj spomienkami ľudí. Začíname rozprávku Husle s tromi srdcami. Bola to jej prvá rozprávka uverejnená v týchto novinách v roku 1991, hneď na začiatku ich existencie. Ak si

zoberieme noviny ako celok, je to jeden z mála komplexných zdrojov o Elene Lackovej, o jej tvorbe, živote, názoroch.

Na Eleny Lackovej bude spomínať aj mládež. Vo svojich úvahách sa v tomto čísle zamýšľajú nad jej prínosom právnučka Natália Ferencová a členka občianskeho združenia Ďakujem/Palikerav Andrea Horváthová. V ne-

poslednom rade si na spisovateľku spomínajú aj výtvarníci. Jednou z nich je Šarlota Bottová, ktorej kresba je obálkou tohto čísla. Spomínajte si na Eleny Lackovej aj vy? Podelte sa so svojimi spomienkami s nami a našimi čitateľmi.

V čísle sa venujeme aj aktuálnej téme – opatreniam vlády v boji proti koronavírusu, ktoré sa od 15. októbra výrazne sprísňujú.

Rúška sú povinné aj v exteriéroch, za ich nenosenie hrozia vysoké pokuty. Budme k sebe ohľaduplní, vyhýbajme sa väčšiemu počtu ľudí, v prípade príznakov ochorenia sa radšej zdržujme doma. V boji s koronou je potrebná zodpovednosť každého z nás.

Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo ľil

Šíreniu koronavírusu v osadách chcú zamedziť terénni asistenti

Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity bol úspešný a stal sa prijímateľom finančnej pomoci z prostriedkov EÚ pre ďalší národný projekt. Národný projekt Podpora činností zameraných na riešenie nepriaznivých situácií súvisiacich s ochorením Covid-19 v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít (ďalej iba NP COVID MRK) sa bude realizovať v obciach, v ktorých nie sú tzv. pomáhajúce profesie a neprebiehajú žiadne projekty ako napríklad Zdravé regióny, miestne občianske poriadkové služby, komunitné centrá a terénna sociálna práca.

„Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity ako prijímateľ nenávratného finančného príspevku v rámci národného projektu COVID MRK sa chce spolupodieľať na monitorovaní stavu šírenia koronavírusu a na prevencii a ochrane zdravia v obciach s rómskymi komunitami. Je pre nás veľmi dôležité byť pripravení na krízové situácie a vyhnúť sa stavu, kedy by museli byť z dôvodu ochrany zdravia uzatvorené niektoré rómske komunity tak, ako tomu bolo na jar tohto roku. V oprávnených obciach budú našou predĺženou rukou terénni asistenti COVID, ktorí budú prvým kontaktom pre obyvateľov rómskych komunít. Poskytnú im informácie ako sa čo najefektívnejšie vyhnúť ochoreniu, na koho sa obrátiť, keď sa v bezprostrednej blízkosti vyskytne ochorenie. Súčasne sa terénni asistenti budú podieľať aj na sprostredkovaní prípadnej humanitárnej pomoci,“ povedala Andrea Bučková, splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity.

Tento projekt má reagovať na riešenie mimoriadnych situácií, ktoré môžu vzniknúť neplánovane v súvislosti so šírením koronavírusu. V rámci projektu sa bude monitorovať stav rizika, možnosti nákazy a vývinu ochorenia Covid-19 priamo v dotknutých rómskych komunitách a bude sa cielene poskytovať obyvateľom MRK materiálna, technická a komunikačná pomoc.

Národný projekt COVID MRK bude pôsobiť v rómskych komunitách sedem mesiacov. Realizácia by mala začať v novembri 2020 po uzatvorení obcí. Súčasťou národného projektu je posilnenie ľudských zdrojov prostredníctvom terénnych asistentov COVID v 354 obciach uvedených v Atlase rómskych komunít 2013 a 2019. Ide o obce, ktoré v súčasnosti nie sú podporované asistenciou tzv. pomáhajúcich profesií a realizáciou národných či dopytovo-orientovaných projektov operačného programu Ľudské zdroje.

(red), zdroj: ÚSVRK

V trebišovskej osade potvrdili Covid-19 u člena rómskej poriadkovej služby

Trebišov 9. októbra (TASR) – Výskyt ochorenia Covid-19 sa prvýkrát potvrdil v trebišovskej rómskej osade, kde žijú tisíce ľudí. Pozitívne testovaným je člen rómskej poriadkovej služby.

„Veríme, že tie počty nakazených nebudú nejako dramaticky rásť. Ak by k niečomu dramatickému došlo, rátame aj s pomocou príslušníkov ozbrojených síl,“ povedal prednosta Okresného úradu v Trebišove Rastislav Petrovič. Poukázal na to, že vláda v piatok schválila pomoc Ozbrojených síl SR pri odstraňovaní následkov núdzového stavu s využitím armády na testovanie obyvateľov.

„Máme tri laboratórne potvrdené výskyty Covid-19 v marginalizovaných skupinách, zariadenia sociálnych služieb sú zatiaľ bez výskytu ochorenia,“ povedala epidemiologička. Okrem rómskej osady v Trebišove, kde sa odhadom nachádza šesťtisíc ľudí, sa jeden prípad v okrese objavil v osade v obci Hrčel a jeden v obci Bačkov.

Vojaci počas pandémie ukázali dôležitosť pri domácom krízovom manažmente

Bratislava 7. októbra (TASR) – Nasadenie vojakov na pomoc pri zvládaní situácie súvisiacej s pandemiou nového koronavírusu na Slovensku ukázalo, aké dôležité sú ozbrojené sily aj pri domácom krízovom manažmente. Povedal to na konferencii Globsec fórum 2020 v Bratislave minister obrany SR Jaroslav Naď (OĽaNO).

Slovenská republika podľa ministra nasadila počas niektorých dní takmer 1 500 vojakov, ktorí boli poverení rôznymi úlohami – pomáhali ako vojenský lekári, takisto policii na hraniciach, usilovali sa byť nápomocní v rómskych komunitách a asistovať hygienikom.

„Toto fungovalo veľmi dobre a pomohlo nám to, čo sa týka verejnej komunikácie a toho, aké významné sú ozbrojené zložky pri krízovom manažmente. Bolo to aj niečo nové pre našich ľudí, ktorí boli zvyknutí, že vojaci sú nasadení do Afganistanu či Iraku, ale teraz skutočne videli, že sú zapojení do domáceho krízového manažmentu. Bolo to tiež veľmi dôležité aj pre komunikáciu s členmi vlády, s premiérom (Igorom Matovičom), ktorý osobne videl, akí dôležití sú vojaci, a to z rôznych dôvodov,“ povedal Naď.

Ombudsmanka víta, že generálna prokuratúra preskúmala zákonnosť opatrení

Bratislava 7. októbra (TASR) – Verejná ochrankyňa práv Mária Patakyová oceňuje, že Generálna prokuratúra Slovenskej republiky preskúmala a zhodnotila zákonnosť opatrení, ktoré vydával Úrad verejného zdravotníctva počas prvej vlny pandémie. Ombudsmanka zdieľa názor, že prijímané opatrenia sú problematické a v máji na to listom upozornila generálnu prokuratúru.

„Viaceré opatrenia, ktoré boli počas prvej vlny pandémie prijímané, som považovala za problematické, či už išlo o karanténizáciu rómskych osád, vyhradené časy na nákupy pre seniorov, povinnú štátnu karanténu a podobne,“ uviedla Mária Patakyová. Jedným zo základných sporných momentov je kompetencia Úradu verejného zdravotníctva vydávať opatrenia, ktoré svojím účinkom zasahujú do práv

Exekutíva Európskej únie predstavila nový desaťročný plán na podporu Rómov

Brusel 7. októbra (TASR/RNE) – Európska komisia prijala nový desaťročný plán na podporu Rómov v Európskej únii. Plán sa zameriava na sedem kľúčových oblastí: rovnosť, začlenenie, účasť, vzdelávanie, zamestnanosť, zdravotná starostlivosť a bývanie.

Pre každú z uvedených oblastí eurokomisia vytýčila nové ciele a vydala členským štátom odporúčania, ako ich dosiahnuť. Ciele a odporúčania poslúžia ako dôležité nástroje na monitorovanie po-

roku v tejto oblasti a zabezpečenie toho, aby Únia výraznejšie napredovala pri poskytovaní nevyhnutnej podpory, ktorú stále potrebujú mnohí Rómovia žijúci v EÚ.

Podpredsedníčka Európskej komisie pre hodnoty a transparentnosť Věra Jourová v tejto súvislosti pripomenula, že Európska únia za posledných desať rokov neurobila dosť na podporu rómskych spoluobčanov, čo je „neospravedlniteľné“. „Mnohí Rómovia naďalej čelia diskriminácii a rasizmu. To nemôžeme akceptovať. Nadávujeme na predošlé úsilie o nápravu tejto situácie s jasnými cieľmi a obnoveným záväzkom dosiahnuť v nasledujúcom desaťročí skutočné zmeny,“ uviedla Jourová v správe pre médiá.

Podľa slov eurokomisárky pre rovnosť Heleny Dalliovej, ak sa chce stať Európska únia skutočnou úniou rovnosti, musí zabezpečiť pre milióny Rómov rovnaké zaobchádzanie, sociálne začlenenie a možnosť zú-

časťňovať sa na spoločenskom a politickom živote bez výnimky.

Cieľom Európskej komisie je dosiahnuť do roku 2030 pokrok v budovaní takej Európy, ktorá bude Rómov prijímať ako súčasť svojej rozmanitosti, v ktorej sa budú Rómovia podieľať na živote spoločnosti a kde budú môcť plne prispievať k politickému, sociálnemu a hospodárskemu životu a mať z toho prospech.

Komisia chce do roku 2030 aspoň o polovicu znížiť podiel Rómov, ktorí boli vystavení diskriminácii a zdvojnásobiť podiel Rómov, ktorí ohlásia svoju skúsenosť s diskrimináciou. Zámerom je aspoň o polovicu znížiť: medzeru chudoby medzi Rómami a majoritným obyvateľstvom; rozdiel v účasť na vzdelávaní v ranom detstve; podiel rómskych detí, ktoré navštevujú segregované základné školy; rozdiel v zamestnanosti a rozdiel v zamestnanosti žien a mužov a rozdiel v strednej dĺžke

♦ Európska komisia chce do 10 rokov znížiť diskrimináciu Rómov. V roku 2010 bol v Prešove postavený múr, ktorý zamedzil najkratší prechod Rómov z lokality K Starej tehelni do materskej školy. Foto: J. Ferenc

života. Ďalším cieľom je aspoň o jednu tretinu znížiť rozdiel, pokiaľ ide o zlé podmienky v oblasti bývania a zabezpečiť, aby aspoň 95 percent Rómov malo prístup k vode z vodovodu.

Eurokomisia upozornila, že na dosiahnutie týchto cieľov je nevyhnutné, aby členské štáty zaviedli správne politiky, k čomu im budú slúžiť predložené usmernenia a zoznam opatrení. Ide napríklad o rozvoj systémov na podporu rómskych obetí diskriminácie, kampane na zvyšovanie informovanosti v školách, podporu finančnej gramotnosti, podporu zamestnávania Rómov vo verejných inštitúciách či zlepšenie prístupu rómskych žien ku kvalitným lekárskeym prehliadkam a plánovanému rodičovstvu.

Podľa výzvy Európskej komisie by členské štáty mali do septembra 2021 predložiť národné stratégie pre integráciu Rómov a následne každé dva roky podávať správy o ich vykonávaní.

Europoslanci vyzývajú Európsku komisiu na podporu boja proti diskriminácii a segregácii Rómov

Brusel 17. septembra (TASR) – Európsky parlament prijal nelegislatívne uznesenie, v ktorom vyzval členské štáty Európskej únie na podporu vzdelávania Rómov a na boj proti ich diskriminácii a segregácii. Za prijatie uznesenia hlasovalo 545 poslancov, 96 bolo proti a 54 sa zdržalo hlasovania.

Europoslanci taktiež apelujú na členské krajiny Európskej únie, aby okrem vyššie spomenutých bodov podporili aj zákaz všetkých foriem segregácie v zdravotníckych zariadeniach vrátane pôrodníc a aby odškodnili obeť nútenej sterilizácie.

Uznesenie sa zvlášť venuje aj otázke segregácie Rómov v školách a požaduje odstránenie všetkých jej foriem, vrátane umiestňovania rómskych detí do škôl pre deti s duševným postihnutím, ktoré podľa Európskeho parlamentu v niektorých členských štátoch pretrvávajú dodnes. Európska komisia by tak podľa europarlamentu mala vyvíjať na členské štáty tlak, aby prestali so segregáciou Rómov, a ak to bude potrebné, mala by sa obrátiť na Európsky súdny dvor.

„Príveľa rokov neboli opatrenia týkajúce sa Rómov záväzné, a to sa musí zmeniť. Vyzývame členské štáty Európskej únie, aby oficiálne uznali existenciu protirómskeho

zmýšľania, ktoré predstavuje hlavnú príčinu sociálneho vylúčenia Rómov a prijali legislatívne opatrenia na boj proti nemu,“ uviedol spravodajca tohto uznesenia Romeo Franz (Zelení/EFA, Nemecko).

♦ Do fotky: Romeo Franz. Foto: EP/ Philippe Buisson

Mandát úradu splnomocnenkyne sa posilní, predpokladá reformná vízia Moderné a úspešné Slovensko

Bratislava 5. októbra (TASR/RNL) – Mandát i administratívna kapacita Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity by sa mali posilniť, do úvahy v tejto súvislosti prichádza aj transformácia súčasného orgánu na úrad podpredsedníčky vlády SR. Vyplýva to z vízie reforiem Moderné a úspešné Slovensko, z ktorej sa má zostaviť plán obnovy. Materiál predstavil rezort financií.

Úrad splnomocnenkyne má pripraviť novú stratégiu pre integráciu Rómov a jej akčné plány, ktoré by samosprávy mali povinne implementovať do svojich rozvojových plánov. Cieľom opatrení je znížiť do roku 2024 mieru rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia detí rodičov s nízkym vzdelaním z 84 na 67 percent. Do roku 2024 takisto plán predpokladá zapojenie všetkých 629 obcí s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít do terénnych podporných programov.

K tomu má viesť zlúčenie dvoch národných projektov do jedného a zavedenie centrálneho modelu riadenia. Riadiaca organizácia by okrem administratívy a účtovníctva poskytovala aj metodickú podporu, supervíziu a monitorovanie.

„Pracovníci by sa stali zamestnancami tejto organizácie, nie obcí, čo by posilnilo ich nezávislosť od miestnej politiky a organizácii by dalo slobodu v rozhodovaní o tom, v ktorých lokalitách rozvíjať svoju činnosť,“ uvádzajú autori vízie. Pripomínajú, že v tejto oblasti je potrebné nechať aj priestor pre aktivity mimovládnych organizácií.

Celková finančná potreba na roky 2021 až 2027 je odhadovaná na 1,027 miliardy eur.

Dokument Moderné a úspešné Slovensko je podkladom pre cizelovanie definitívneho plánu obnovy, na základe ktorého sa Slovensko bude uchádzať o prostriedky Európskej únie v rámci fondu obnovy. Slovensko má mať k dispozícii miliardy eur. Definitívny plán obnovy musí byť predložený Európskej komisii v apríli 2021.

(Ne)aktívna inštitúcia?

Posilnenie pozície Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity by bolo vítané, ak by išlo o aktívnu inštitúciu, ktorá zintenzívňuje svoju činnosť a pôsobenie. Upozorňuje na to bývalý rómsky splnomocnenec Ábel Ravasz (Most-Híd). „Pri súčasnej vláde však vidíme málo aktívny úrad, ktorý sa sťahuje z regiónov a nerieši problémy rómskych komunít. S takýmto prístupom, keď úrad nevyužíva ani svoje súčasné kapacity a možnosti, vyjde organizačné posilnenie nazmar,“ dodáva v reakcii na zverejnenú víziu.

Ravasz pri hodnotení vízie a zamýšľaných opatrení hovorí o tom, že v oblasti sociálnej integrácie obsahuje dokument niekoľko vážnych predstáv, ktoré však nie

sú v súlade s tým, čo vláda v súčasnosti robí. „Do funkčného obdobia vstupovala s veľkými sľubmi pre Rómov, ale zatiaľ im nepomohla, skôr naopak,“ mieni Ravasz. Poukazuje napríklad na zrušenie obedov zadarmo. Kabinet Igora Matoviča (OĽaNO) podľa neho ohrozuje implementáciu povinnej predškolskej výchovy ako najdôležitejšieho kroku k integrácii za posledné roky.

Kriticky vníma aj časť, ktorá sa v dokumente a vízii integrácie marginalizovaných rómskych komunít venuje rozšíreniu pôsobenia podporných terénnych programov. Aj v tomto prípade vidí Ravasz protiklad toho, čo sa píše v dokumente a toho, čo sa deje v realite. „V týchto mesiacoch bez náhrady končia miestne občianske poriadkové služby (MOPS), ktoré pomáhali v stovkách obcí,“ upozorňuje.

Dokument má potenciál

„Tento reformný plán považujem za dokument, ktorý má potenciál priniesť zásadné zmeny vo verejných politikách zameraných na inklúziu marginalizovaných rómskych komunít, a to prierezovo v prioritných oblastiach – vzdelanie, zamestnanosť, bývanie a zdravie. Zároveň prichádza s návrhom, ktorého sa viac ako desať rokov dovoľávali aj zástupcovia odbornej verejnosti a mimovládneho sektora, a to je posilnenie mandátu a kompetencií samotného úradu, ktorý má v súčasnosti postavenie poradného orgánu vlády SR,“ uviedla pre RNL Andrea Bučková, splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity.

Nadrezortné postavenie úradu a posilnenie kompetencií je podľa jej slov jedným z odporúčaní Európskej komisie členským štátom EÚ vo vzťahu k národným kontaktným bodom (Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity zastáva pozíciu národného kontaktného bodu pre plnenie Národnej stratégie SR pre integráciu Rómov), ktoré bolo prezentované 7. októbra 2020 v rámci Oznámenia Európskej komisie o Strategickom rámci EÚ pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov a Odporúčania Rady k rovnosti, inklúzii a participácii Rómov.

„Rovnako ako v spomínanom materiáli, aj ja zastávam presvedčenie, že ak chceme skutočne dosiahnuť viditeľné zmeny, je dôležité zaviesť jednotný, koordinovaný a komplexný prístup. Pri tom všetkom je však potrebné intenzívne pracovať na tom, aby sa overené nástroje, akými sú napríklad pomáhajúce profesie, stali súčasťou systémových opatrení, a teda aby bola garantovaná ich kontinuita bez ohľadu na programovacie obdobie. Reformnú víziu beriem ako záväzok vlády SR efektívne a adresne sústrediť investície tak, aby sa radikálne zlepšili životné podmienky obyvateľov v chudobných rómskych komunitách,“ dodala A. Bučková.

Prešovský samosprávny kraj začal s mapovaním rómskych osád v teréne

Krivany 11. septembra (TASR) – S cieľom upraviť letecké snímky z rómskych osád v šiestich obciach Prešovského samosprávneho kraja zapojených do rozvojového projektu Európskej komisie a Svetovej Banky Catching-up Regions pre takzvané dobiehajúce regióny podľa reality, začali zamestnanci Inštitútu rozvoja Prešovského samosprávneho kraja s terénnym zberom dát v obci Krivany v okrese Sabinov. Ako sa vyjadril manažér Geografických informačných systémov inštitútu Marek Hudák, skutočnosť sa od leteckých záberov líši.

„Prišli sme napríklad na to, že niektoré cesty užšieho charakteru na snímkach chýbajú a je potrebné ich do máp dokresliť. Tiež sme zistili, že niektoré budovy, ktoré boli v mapách, už neexistujú, alebo opačne, museli sme pridať také, ktoré neboli súčasťou našich máp,“ spresnil s tým, že mapovanie uskutočňujú prostredníctvom mobilnej aplikácie.

♦ Ilustračná fotografia. Foto: J. Ferenc

Podľa slov hovorkyne Úradu Prešovského samosprávneho kraja Daše Jeleňovej majú získané údaje o kvalite bývania a prístupe k infraštruktúre slúžiť ako základný materiál pre ďalšie analýzy stavu a potrieb, ktoré budú východiskom pre následné plánovanie projektových zámerov. Napríklad, či v danej obci je potenciál investovať do škôl, na akú skupinu ľudí je potrebné sa sústrediť, prípadne či je tam nutné dobudovať infraštruktúru v strednom či väčšom rozsahu, alebo sa radšej zamerať na iné projekty.

Iniciatíva Catching-up Regions sa v jednom zo svojich komponentov zameriava práve na marginalizované rómske komunity, keďže v nich, okrem iného, vidí pracovný potenciál. Podľa štatistických údajov tvoria Rómovia približne pätnásť percent z celkového počtu obyvateľov kraja. Atlas rómskych komunít z roku 2019 uvádza, že na území Prešovského samosprávneho kraja žije približne 127 000 rómskych obyvateľov. Do projektu Catching-up Regions sú okrem Krivian zapojené obce Ostrovany, Varhaňovce, Dlhé Stráže, Varadka a Čičava.

a povinností všetkých občanov a občianok pre potreby riešenia krízovej situácie, uviedla verejná ochrankyňa v liste.

Ombudsmanka ďalej upozornila, že vyhlásením núdzového stavu vládou dochádza nielen k rozšíreniu hraníc, v rámci ktorých možno zasahovať do základných práv a slobôd za účelom riešenia tejto situácie, ale tiež aj k udeleniu výlučného poverenia vláde, aby krízovú situáciu a jej následky riešila a prijímala potrebné opatrenia, rozhodnutia v novo zadefinovanom rozsahu akceptovateľného obmedzovania práv.

V osadách v okresoch Spišská Nová Ves a Gelnica neevidujú koronavírus

Spišská Nová Ves/Gelnica 7. októbra (TASR) – Hygienici evidujú od začiatku septembra v okrese Spišská Nová Ves 165 prípadov nákazy novým koronavírusom a v okrese Gelnica 31. Oproti prvej vlne pandémie doposiaľ nezaevidovali nákazu v lokalitách, kde žije prevažne marginalizovaná rómska komunita. Informáciu potvrdila Renáta Hudáková z Regionálneho úradu verejného zdravotníctva so sídlom v Spišskej Novej Vsi.

Mestskí policajti a sociálni pracovníci robili prevenciu v rómskych osadách

Banská Bystrica 2. októbra (TASR) – Keďže marginalizované rómske komunity tvoria aj v Banskej Bystrici špecifickú rizikovú skupinu v rámci ochrany obyvateľstva pred šírením nového koronavírusu, mestská polícia a pracovníčky terénnej sociálnej služby krízovej intervencie z banskobystrického magistrátu navštívili 30. septembra a 1. októbra štyri rómske osady. V Podlaviciach, Riečanvode, Cementárenskej ceste a v lokalite Na Hrbe informovali o prevencii a tiež o vyhlásení núdzového stavu.

„Rómske osady s vyššou hustotou obyvateľov sa stávajú rizikovou skupinou. Je to najmä pre spôsob života niektorých ich členov, ktorí majú nedostatočné hygienické podmienky a nižšie povedomie o hygiene. Niektorí z nich sú už vo vyššom veku a trápia ich rôzne choroby,“ uviedla mestská polícia. Občanom poskytli rúška na prekrytie horných dýchacích ciest.

♦ Ilustračné foto: R. Čonka

KORONAVÍRUS – OPATRENIA PLATNÉ OD 15. OKTÓBRA

Všetkým osobám sa zakazuje s účinnosťou od 15. októbra 2020 od 06:00 hod. do odvolania pohybovať sa na verejnosti v exteriéroch, v priestoroch interiérov budov alebo v prostriedkoch verejnej dopravy bez prekrytia horných dýchacích ciest (nos a ústa) rúskom, respirátorom bez výdychového ventilu, šalom či šatkou, a to s výnimkou:

- detí do 6 rokov veku,
- osôb v exteriéroch mimo zastavaného územia (intravilánu) obce, pokiaľ sú od ostatných osôb, s ktorými nežijú v jednej domácnosti, vzdialené viac ako 5 metrov,
- osôb so závažnými poruchami autistického spektra,
- žiakov so stredným a ťažkým mentálnym alebo sluchovým postihnutím,
- osoby pri výkone športu,
- fotografovanej osoby na čas nevyhnutný pre výkon procesu fotografovania,
- osoby nevesty a ženícha pri sobášii,
- výkonných umelcov pri podávaní umeleckého výkonu a účinkujúcich pri nakrúcaní dokumentárneho filmu,
- tlmočníkov do posunkovej reči v rámci výkonu povolania,
- zamestnanca, ktorý sa nachádza na vnútornom pracovisku sám.

Zároveň sa pre deti od 3 do 6 rokov dôrazne odporúča pohybovať sa na verejnosti v exteriéroch, v priestoroch interiérov budov alebo v prostriedkoch verejnej dopravy s prekrytím horných dýchacích ciest (nos a ústa) rúskom, respirátorom bez výdychového ventilu, šalom či šatkou.

Zákaz hromadných podujatí – športových, kultúrnych, zábavných, spoločenských a iných v jednom okamihu za účasti viac ako šesť osôb.

Výnimku majú obrady krstu, sobáša a pohrebu, vrátane civilných verzií. Účastníci musia dodržiavať vzdialenosť 2 metre medzi osobami okrem prípadov, v ktorých to vzhľadom na povahu obradu nie je možné. V interiéri nesmie počet účastníkov v jednom okamihu prekročiť limit jedna osoba na 15 štvorcových metrov.

Všetky opatrenia nájdete na www.korona.gov.sk

Mentor Rudolf Rusňák: Ak pomôžem len jednému dieťaťu, vyhral som

Byť občianskym aktivistom znamená zasvätiť dobrovoľníckej práci veľkú časť svojho voľného času a energie. Platí to dvojnásobne, ak sa venujete práci s deťmi a mládežou z marginalizovaných rómskych komunít. Práve týmto deťom a mládeži sa už šesť rokov venuje občiansky aktivista a štatutár občianskeho združenia BAFF SA z Moldavy na Bodvou, Rudolf Rusňák. Okrem toho je aj mentorom v programoch Divé Maky a Rómsky vzdelávací fond. Venuje sa blavne zážitkovej pedagogike.

Aký je váš životný príbeh?

Vyrastal som v rodine bez otca. Mama nás vychovala sama, bola jednoduchá upratovačka a určite to v živote nemala ľahké. Vždy nám dala kopec lásky, no nevedela nám ukázať iný svet. Našťastie mi ten iný svet ukázali kamaráti, väčšinou to boli Nerómovia. Ja sám som sa snažil zažiť čo najviac zážitkov, a preto som už od pätnástich začal brigádovať. Vyskúšal som čo sa dalo, no najviac mi dal futbal a potom futsal. Cez šport som získal veľa kamarátov a videl svet. Aj v súčasnosti som tak trochu ako dieťa, vždy ma zaujíma niečo nové. Od detstva som sa snažil byť aktívny, veľmi rád som navštevoval detské voľnočasové aktivity. Chodil som na rôzne krúžky ako plastikový modelár, požiarnicky krúžok, volejbal a podobne.

Čo vás motivovalo k aktivizmu?

Prvou a základnou motiváciou bola snaha pomôcť ľuďom okolo seba. Veľmi dobre som vedel, čo je chudoba a čo je to žiť v ťažkých podmienkach. Ale naučil som sa získavať skúsenosti a tešiť sa zo života. Chcel som, aby mali najmä mládežníci niekoho, kto im bude ochotný pomôcť a ukázať správnu cestu. Niekoho, kto mne v určitej fáze môjho života chýbal.

Predstavte nám občianske združenie BAFF SA.

S kamarátom Mariánom sme videli potrebu práce s deťmi z marginalizovaného prostredia. Videli sme ich potenciál a chceli sme im pomôcť získať zážitky, zlepšiť si prospech v škole a zažiť pocit, že sú úspešní a že sa dá žiť aj lepšie. Vedeli sme, že na prácu s mládežou potrebujeme aj nejaké

prostriedky na naše aktivity, ktoré sme spoločne pripravovali. Snažil som sa získať sponzorov, ktorí by nás v našom snažení podporili. Z tejto potreby vyvstala nevyhnutnosť založiť občianske združenie, aby sme mohli žiadať o podporu. Myslím si, že nie sme úplne typické združenie, snažíme sa pomôcť každému, sme tu pre všetkých. Ako partia kamarátov z detstva sme vytvorili stanovy a naše občianske združenie BAFF SA uzrelo svetlo sveta.

Ako sa žije Rómom v Moldave nad Bodvou?

Táto otázka je pre mňa ťažká, aj keď Moldavu poznám veľmi dobre. Aj tu je generačná chudoba, čo značne ovplyvňuje život detí. Títo ľudia stále riešia základné životné problémy ako bývanie, práca či vzdelanie ich detí. No všetci vieme, že najprv je potrebné mať plné bruško a byť v teple, až potom nasledujú ostatné životné potreby. Preto snívam, že raz budeme vedieť dať prácu mnohým rodinám, a takto im pomôcť zlepšiť si kvalitu života. Ak dokážeme poskytnúť lepší život ľuďom z marginalizovaného prostredia, zlepšiť sa všetko okolo nás.

Venujete sa práci, ktorá je veľmi náročná na čas aj psychiku, lebo tie deti majú často za sebou ťažké životné príbehy. Ako to zvládáte?

Žijem krédom „Ak pomôžeš čo len jednému dieťaťu, vyhral si!“. Môj čas? Nuž, venujem sa aktivizmu po práci, večer či cez víkendy. Často tvorím aktivity o tretej v noci. Mám pri posteli nástenku, a tam si zapíšem všetky svoje nápady a úlohy. Používam ju veľmi intenzívne, už by

O mentoris Rudolf Rusňák: Kana šegitinava ča jekhe čhaske, kheld'om avri

Te jel sar thanutno aktivistas pes presikhavel te zathovel pes ko bipotindí bufi the te del peskero biphandlo vacht the zor. Oda pes pašarel dujvar, kana keren le čhavenca the terne manušenca andal zamukhe romane vatri. Prekal oleste pes ala čhvenge the terne manušenge zachudkerel thanutno aktivistas the štatutaris andal thanutno sphandlipen BAFF SA Moldavar opral Bodvatar o Rudolf Rusňák. Seratar oleste hino the mentoris andro programos Dive Maki the Romano sikhavibnaskero fondos. Zadiikhelkerel pes opral zážitkovo pedagogikate.

Savo hino tumaro dživpnaskero ačhiben?

Bariľom andre famelija bijo dadestar. E daj amen avriľkerda korkori, sas ča ajsi pratišagutni the čačes la oda na sas andro dživpen lokes. Dojekhvar amenge diňa but kamiben, ale na džanelas amenge te sikhavel aver luma. Sas bacht, hoj mange aver luma sikhade amala, the buterval oda sas gadže. Me korkoro kamlom te predživel but ačhibena the vašoda zachudňom andal mire dešupandž berša peske te zarodkerel. Probalindom so pes delas the jekhbuter mange diňa o fotbalis the futsalis. Prekal športos reslom but amalen the dikhlom la luma. The andro akanutnipen som the avka čino sar čhavo, dojekhvar man interesinelas vareso nevo.

Čhavorikabnestar kamlom te jel but čalado, rado phiravas pro čhavorikane bijophandle vachtoskere čalavibena. Phiravas pre avresave kružki sar plastikovo modelaris, hasičakero kružkos, volejbalis the avka.

So tumen zathoda ko aktivistišagos?

Elšino the bazutno thoviben sas te šegitinel le manušenge pašal mande. But lačhes džanas so oda čoripen the so oda te dživel andre phare te lethodipena. Ale sikhliľom te resel eksperijensa the radisaloľ dživpnestar. Kamavas aj le terne manušen hin vareko, ko lenge šegitinela the sikhavela čačo drom. Varekas, ko mange prekal miro džživpnaskero kotor chibalinelas.

Sikhaven amenge thanutno sphandlipen BAFF SA.

Le kamaratoha Marijanoha achaliľam, hoj but kempel te kerel le čhavenca andal zamukhlo pašalipen. Prindžardam lengeri zor the kamahas lenge te šegitinel te resel zážitki, te federisaloľ rezultata andre škola the te zachudel o šundipen, hoj hine bachtale the hoj pes del te dživel feder. Džanas, hoj pedal bufi le čhavenca kempel te resel the le sponzoren, save bi amen likerenas prekal amaro thoviben. Andaloľ ada kampelišagos avri geľa zachudlipen the zathovel thanutno

sphandlipen, aj šaj mangas vaš o suportos. Gondolnav, hoj na sam ajsio tipikalno sphandlipen, kamas te šegitinel sakoneske, sam daj pedal savorenge. Le amalenca čhavorikanestar sthodam stanovi the amaro thanutno sphandlipen BAFF SA sas zathodo.

Sar pes dživel le Romenge Moldavatar?

Ada phučiben hino pedal mande pharo prekal oleste, hoj la Moldava prindžarav but lačhes. The adaj hino generačno čoripen, so but perel pro čhavorikano dživpen. Ala manuša mindig rozginen bazutna dživpnaskere pharipena sar zabešiben, bufi the sikhliľen lengere čhaven. Ale savore džanas, hoj anglunes kempel te jel čalo the andro tatipen the palis džan aver dživpnaskere kampelišaga. Vašoda džav sune, hoj jekhvar džanaha te del bufi but famelijenge the avka te šegitinel peske dživpen. Kana džanaha te del feder dživpen le manušenge andal zamukhlo pašalipen, federisaloľ savoro maškar amende.

Keren bufi, so hiňi but phari pedal vacht the vodi, vašoda le čhaven hin pal peste phare dživpnaskere ačhibena. Sar oda tumen zlikeren?

Miro kredos hino: „Kana šegitineha ča jekh čhavoreske, kheld'al avri!“ Miro vacht? Kerav akti-

vistišagos pal bufate, raťi the prekal vikendi. Butvar mange telchudkerav čalavibena kana trin ora ratate. Paš vadoste man hin nasenka tho odoj mange irinav savore mire gondolišaga the ulohi. Butvar la zachudkerav, imar la šaj čerinav vaš nevi. Čhavorengere dživpnaskere ačhibena, sa lenca jekhetanes bufaras hine avresave the butervar phare, but lendar prindžarav, vaj sprindžarkerav. Ale oleste radisaluľav the pherdarel man, hoj but čhaven sas palikerdones vaš amendar feder džives, ori vaj berš the oda hino andre adi bufi jekhbareder. Bari zor the motivacija resav, kana man zdžav le „mire čhaveha“ the oda mandar phučel: „Ujcu Rudkus, kana ela taboris, lačhes man sikhluva, lena man pro viletos?“ Andre bipotindí bufi oda hino but baro vacht, so mange šegitinel te kerel dureder, prekal oda, hoj oda but phares the lel mange but biphandle ora the vikendi.

O čhave, so lenca buťaren, dživen andre vatri, kaj hine socijalno-patologikane sikhavibena

But oda perel pre famelija the pro socijalno pašalipen, khatar hino o čhavo, vašoda hoj prekal famelija jekhbuter čalavel čhaveskero charakteris the nazora. Sar te na, the o amala džanen te kerel but feder, ale the but goreder prekal čhavorikaňi motivacija. But zor dav andro oda te anel pre godi le čhas the leskeri famelija, hoj anglunes hine amare čalavibena lače. Radisalu-

som ju mohol vymeniť za novú. Životné príbehy detí, s ktorými pracujeme sú rôzne a mnohokrát veľmi ťažké, mnohé z nich poznám, alebo postupne spoznávam. No tiež ma a naplňa, že mnoho detí malo vďaka nám lepší deň, hodinu či rok, a to je v tejto práci najdôležitejšie. Energiou a motiváciou pre mňa je, ak stretnem „moje dieťa“, a to sa ma hneď pýta: „Ujo Rudko, kedy bude tábor? Budem sa dobre učiť, zoberiete ma na výlet?“ V práci dobrovoľného aktivistu sú to dôležité momenty, ktoré mu pomáhajú pokračovať v tejto činnosti, aj keď je to veľmi náročné a zaberie to mnoho voľných hodín a hlavne víkendov.

Deti, s ktorými pracujete žijú v komunitách, kde sa darí aj sociálno-patologickým javom. Ako sa vám darí tieto deti motivovať?

Veľmi záleží na rodine a na sociálnom prostredí, odkiaľ dieťa pochádza, pretože rodina najviac formuje charakter a názory dieťaťa. Samozrejme, aj kamaráti dokážu veľa dobrého, ale aj zlého v motivácii detí. Mnoho síl ma stojí presvedčiť dieťa a jeho rodinu, že práve naše aktivity sú tie užitočné. Mám radosť, keď sú tieto deti úspešné. Medzi deťmi, s ktorými sme pracovali máme aj mladých ľudí, ktorí si dokončili štúdium úspešnou maturitou. Sme len slabou náplastou na riešenie problémov, s ktorými sa deti z marginalizovaného prostredia stretávajú, ale vieme byť veľkým kamarátom pri rozhodovaní sa dieťaťa, čo ďalej so životom, pretože je veľmi dôležité ukázať im správnu cestu. Darí sa mi to možno aj preto, že robím všetko so srdcom a tak, aby dieťa muselo vyvinúť nejaké úsilie. V živote nie je nič zadarmo a čím skôr sa to deti naučia, tým lepšie pre nich a ich budúcnosť.

Aké aktivity s nimi robíte?

Zlepšenie komunikácie v slovenskom jazyku je asi najväčšou aktivitou. Pomôže deťom pri vzdelávaní a neskôr pri uplatnení sa na trhu práce či v bežnej komunikácii s ľuďmi a inštitúciami. Najobľúbenejší je letný tábor – aj ten je vždy náučný – posledný bol o týraní zvierat. Cieľom bolo ukázať, ako sa starať o psíkov aj v našich marginalizovaných lokalitách. Cez Covid

sme pripravovali online aktivity, spájali sme rodiny pri varení pudingu, vysvetľovali, že treba byť doma v bezpečí. Hovorili sme o potrebe dezinfekcie rúk, učili ich, ako si vyrobiť vlastné rúško a podobne. Medzi aktivity, ktoré tvoríme pre deti patria hlavne workshopy: Moje zamestnanie, čo po škole?, Silné a slabé stránky, Práca s internetom, Snívaj svoj sen. Všetky aktivity sú spestrené malými výletmi do múzeí alebo sú priamo v meste.

Čo by sa malo zmeniť vo vzdelávaní rómskych detí z marginalizovaného prostredia, aby mohli byť platnými členmi spoločnosti?

Jediná možná cesta na zlepšenie kvality života týchto detí je vzdelanie a prelomenie izolácie, v ktorej žijú. Musia spoznať aj iný svet, nielen svet osady či geta. Väčšina týchto detí zo svojho prostredia nevychádza, alebo len veľmi málo. Neboli ani desať kilometrov od svojho bydliska a s iným, lepším životom nemajú žiadne skúsenosti. Našťastie, o „mojich deťoch“ to už neplatí. Rodičia musia pochopiť, že vzdelanie je veľmi dôležité, pretože ak ich dieťa bude mať vzdelanie, oveľa ľahšie si nájde prácu a bude sa mať lepšie. Rodičia sú často demotivovaní, vnímajú situáciu tak, že ak sa niekomu z ich okolia nepodarí zamestnať, nepodarí sa to ani ich dieťaťu. Je potrebné otvoriť dvere šikovným žiakom a študentom, poskytnúť im možnosti prostredníctvom brigád či práce po škole. Proste mať možnosť realizovať sa a zlepšovať sa, osvojiť si rôzne návyky a získavať poznatky, skúsenosti, zručnosti. Ak sa mi podarí deti dostať na strednú školu a z desiatich jeden či dvaja ju aj úspešne ukončia, tak som vyhral a viem, že moja práca nebola zbytočná.

Ako vníma činnosť vášho združenia samotná rómska komunita, majorita a samospráva?

Zo strany majority mám skvelé ohlasy. Často nám pomáhajú a otvárajú dvere, alebo sa zapoja do zbierky. Od našej komunity je to takpovediac raz hore, raz dole. Stretávam sa aj so sklamaním zo strany rodičov napríklad len preto, že nevezmem práve ich dieťa

na výlet. Zapojenie detí do týchto aktivít je u mňa podmienené. Vždy im opakujem: „Uč sa, dobre sa správaj, splň si svoje úlohy a pôjdeš na výlet“. Deti nedostanú nič zadarmo, je veľmi dôležité, aby si to osvojili, pretože ani v živote nedostanú nič zadarmo, všetko si treba zaslúžiť. Musíme sa naučiť vážiť si jeden druhého, a tak to pôjde v živote lepšie. Samospráva vníma našu prácu pozitívne a je nám nápomocná. Ak požiadam o pomoc, snažia sa mi vyhovieť.

Čo by vám najviac pomohlo, aby vaša činnosť bola efektívnejšia?

Robíme veci v skromných podmienkach, a tak aj moje prania a želania sú skromné. Určite by nám pomohli nejaké vlastné priestory, napríklad jedna miestnosť, kde by sme sa mohli stretávať a ja by som tam mohol tvoriť naše projekty a aktivity.

S akými problémami sa stretávate a čo vám vo vašej činnosti pomáha?

Najväčším problémom je dostať sa k zdroju financií či napísanie väčšieho projektu. Otvoriť dvere k zdrojom, napríklad firmám, ktoré by nás mohli sponzorsky podporiť v našej činnosti. Aj keď, nie vždy je potrebné mať peniaze, niekedy stačí mať farbičky, šampón či knižku. Prekážok je viac, byrokracia, málo času, dobrý tím ľudí či len obyčajná závisť. Pomáha nám kamarátstvo, úsmev a vôľa zmeniť aspoň jeden osud.

Ciele a plány do budúcnosti?

V prvom rade moje úspešné zvládnutie štátnic na vysokej škole. Vytvoriť niečo aj pre nerómske deti. Aj ich by som rád spoznal a pomohol im zažiť niečo pekné. No nezbudnem na môj klub detí a verím, že ma nájde mnoho nových detí a budeme mať veľa dobrých zážitkov. Osobne by som sa rád posunul k iným skúsenostiam v rámci práce a prekonal aj seba. Práve v týchto dňoch robím zbierku školských pomôcok a takéto aktivity by som rád robil aj v budúcnosti. Verím, že sa nám podarí spojiť sily a budem spolupracovať aj s odborníkmi a učiť sa nové veci, ktoré mi pomôžu pri práci s deťmi a mládežou.

Text: Braňo Oláh

Foto: archív RR

Rómsky jastrab v meste pomáhať nebude, projekt zrušili pre pandémiu

Nitra 17. septembra (TASR) – Projekt s názvom Rómsky jastrab sa v Nitre realizovať nebude. Podľa pôvodných plánov mal radnici pomôcť pri práci s rómskym etnikom, predovšetkým so školopovinnými deťmi a ich rodičmi.

Vďaka projektu malo mesto získať peniaze na mzdu pre jedného pracovníka na obdobie ôsmich mesiacov. Pre pandémiu ochorenia Covid-19 sa realizácia projektu ani jeho schválenie neuskutočnili. „Vzhľadom na vyhlásenie mimoriadnej situácie v súvislosti s ohrozením verejného zdravia druhého stupňa spôsobeným novým koronavírusom Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity oznámil, že až do odvolania pozastavuje všetky procesy vybavovania dotácií vrátane uzatvárania zmlúv,“ informovala o tom ambasádorka pre komunitnú prácu v Nitre Zuzana Blaháková.

Mesto plánovalo v rámci projektu Rómsky jastrab zriadiť funkciu koordinátora, ktorú by vykonával človek pochádzajúci priamo z rómskej komunity. Jeho úlohou malo byť zvýšenie záujmu detí o vzdelávanie a ich motivovanie na pravidelnú školskú dochádzku. Zároveň mal komunikovať aj s rodičmi a školami, ktoré rómske deti navštevujú.

Krádež zvierata môže byť trestným činom

Bratislava 24. septembra (TASR) – Krádež zvierata by mohla byť trestným činom. Prezídium policajného zboru SR pripravilo novelu zákona o trestných činoch, ktorá by to zahrňovala. Posunulo ju ministerstvu vnútra a Národnej rade SR. Na tlačovej konferencii o tom informoval riaditeľ odboru envirokriminality Prezídia Policajného zboru SR Mário Kern v reakcii na medializované informácie o zabíjaní psov v rómskych osadách.

„Tak, ako je trestným činom, pokiaľ niekto odcudzí plodiny z poľnohospodárskych pozemkov, drevo z lesa alebo ryby z rybníka, akákoľvek krádež živého zvierata by bola trestným činom,“ povedal Kern. Vo veci týrania zvierat by sa mali vzdelávať policajti v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami a Štátnou veterinárnou a potravinovou správou SR. Policajný zbor pripravuje aj organizačné zmeny, ktoré majú posilniť kvalitu práce policajtov na úseku ochrany zvierat. Trestný čin týrania zvierat by mali ľudia podľa Kerna nahlasovať na telefónnom čísle polície 158.

Poslanec Národnej rady SR Peter Pollák (OĽaNO) hovorí, že týranie psov nie je problémom rómskych osád, ale ide o celospoločenský problém. Navrhuje, aby sa v rómskych osadách zriadila pozícia environmentalistu, ktorý by dbal o vzťah zvierat a človeka, ochranu životného prostredia a o odpadky.

Trestná sadzba by sa mala sprísniť z dvoch rokov na šesť mesiacov až tri roky. Tieto skutky by po novom mohli byť zaradené do kategórie trestných činov proti životnému prostrediu. Koaliční poslanci navrhujú aj novú skutkovú podstatu trestného činu organizovania zápasov zvierat.

Komisárka Mijatovičová vyzvala Česko na odškodnenie obetí nútenej sterilizácie

Brusel/Štrasburg 29. septembra (TASR) – Komisárka Rady Európy pre ľudské práva Dunja Mijatovičová vyzvala českých poslancov, aby schválili návrh zákona o odškodnení obetí nútenej sterilizácie žien. Svoju výzvu adresovala formou listu predsedovi Poslaneckej snemovne Českej republiky Radkovi Vondráčkovi.

Vyjadřila v ňom presvedčenie, že predmetný návrh zákona bude schválený, čím sa zaistí spravodlivý a primeraný mechanizmus odškodnenia obetí nútenej sterilizácie, ktorými boli prevažne rómske ženy.

„Tento návrh zákona môže predstavovať poslednú príležitosť na dosiahnutie spravodlivosti pre obeť a táto príležitosť by nemala byť premárnená,“ uviedla Mijatovičová vo svojom liste, ktorý podpísala a zaslala 25. septembra.

vav, kana hine ala čhave bachtale. Maškar čhavendar, so lenca butaras, amen hin but terme manuša, so mištes sikhlonas the peske kerde maturita. Amen na sam but zathode pedal rozgiñipen vaš problemi, save pen o čhave andal zamukhlo pašalipen sprindžaren, ale džanas te jel baro šegitišagutno, kana pes o čhavo rozginel, so dureder le dživipneha, vašoda hoj but bares hin te sikhvel lenge čakikano drom. Lidžal pes mange mištes the vašoda, hoj savoro kerav le jileha, the avka, aj o čhavo musaj te del avri vajsavi zor. Andro dživipen nane nič hijaba the kana oda o čhave sigeder sikhłona, avka feder ela pedal lengero avutñipen.

Save čaladipena lenca keren?

Feder vakeriben prekal slovakijakeri čhib hiñi jekhbarereder aktivita. Šegitinela le čhavenga paš sikhaviben the palis paš butakero rodkeriben the prekal ča ajso vakeriben le manušenca the le uradenca. Jekhkamaduño hino ñilakero taboris – the ada hino dojekhvar sikhaduño – agorutno sas pal džvivengero zamukhiben. Angluno gondolipen sas te sikhavel, sar parvarel le rikonen andre amare zamukhle vatri. Prekal Covid zachudkeraha online aktiviti, sphandahas fameliji paš pudingoskero taviben, avriachalaras, hoj kampil te avel khere andre bida-rangutñipen. Vakeras, hoj peske kampil te dezinfikinel o vasta, sikhavas len, sar peske te kerel peskero ruškos the avka. Maškar aktiviti, so keras pedal o čhave peren anglunes o vorkšopi: Miri buti, so pal e škola? Zorale

the loke seri, buti le internetoha, Dža suno peskere suneha. Savore aktiviti hine barvalarde cikne viletenca andro muzeji vaj hine vortanes andro foros.

So bi pes šaj visarelas prekal sikhaviben pedal romane čhave andal zamukhlo pašalipen, aj te aven zapaťade socijetakere džene?

Jekhto drom pedal federisalipen vaš čhavengero dživipen hino sikhadipen the izolacijakero prephagipen, kaj dživen. Musaj te prindžarel the aver svetos, na ča vatra, kaj bešen. Buter džene andal peskero pašalipen na džan avri, vaj ča čineder. Na sas añi deš kilometri andal peskero zabešiben the le feder pašalipnaha len nane eksperijensa. Bachtale hoj pedal „mire čhave“ oda na paťarel. O dad la daha musaj te ačhalol, hoj sikhadipen hino but baro, vašoda kana lengere čhas ela sikhadipen, but lokeder peske arakhela e buti the dživela feder. O dad la daha hine butvar telethode, la situacija zadikhen avka, hoj varekas andal lengero pašalipen nane zachudñi e buti, na del pes avka the lengere čhaske. Kampil te phundravel vudar šikovno študentenge, te del lenge možnosť prekal brigadi vaj buta pal škole. Lokes phendo, te jel možnosť te kerel the te federisalol, te zachudel vajsave sikhlipena the te resel džanlipena, eksperijensa the bižalipena. Kana pes mange zachudela te resel čhaven pre maškarutñi škola the andal deš la jekh či duj the agorisalona, palis kheldom avri the džanav, hoj miri buti na sas kerdi hijaba.

Sar zadikhel tumari buti e romañi socijeta, majorita the samosprava?

Andal majorita ke mande avle but lačhe sthodipena. Butvar amenge phundraven vudar vaj pes priphanden ke amaro kidñipen. Andale amari socijeta oda hino jekhvar opre, jekhvar tele. Sprindžarav man the le bisuñaripnaha le dadestar the datar ko priklados ča vašoda, hoj na lava lengero čhas pro viletos. Zathovav mange opre, aj o čhave phiren pre ajse čalavibena. Dojekhvar phenav dureder: „Sikhłuv, av lačho, pherđar peskere ulohi the džaha pro viletos“. O čhave na resena nič hijaba, oda hino but baro, aj peske oda len ke peste, vašoda hoj the andro dživipen na resena nič hijaba, savoro peske kampil te sogalinel. Musaj amenge te sikhłol, te likerel pre paťiv jekh avres the avka oda džala andro dživipen feder. E samosprava likerel amari but lačhes the hiñi šegitindi. Kana mangav vaš šegitišagos, kamel te del kedva.

So bi tumenge jekhbuter šegitinelas, aj tuma-ri buti te jel zoraleder?

Keras buti prekal but loke telethodipena the vašoda miro kamlaripen hino loke telethodo. Šegitinenas bi amenge peskere thana, ko priklados jekh kheroro, kaj bi šaj amen zgelačas the me bi šaj zachudas amare projekti the čalavibena.

Save problemenca tumen sprindžaren the so tumenge andre tumari buti šegitinel?

Jekhbaro problemos hino te rodel love vaj sthoviben vaš bareder projektos. Te phundravel o vudar ke lovege, ko priklados ko firmi, save bu amenge šaj šegitinenas prekal amare aktiviti. The avka, na dojekhvar kampil love, varekana stačinel aj te jen koloriskere pingala, šamponos vaj gendi. Le prekažken hin but, birokracija, čino vacht, lačhe manuša, partija, vaj ča ajso hamišagos. Šegitinel amenge amalipen, asaben the zoralo vodi te visarel choča jekh dživipen.

Cela the plana andro avutñipen?

Anglunes oda sas akor, kana kerdom štatñicake-ro atestos pre uči škola. Te sthovel vareso the pedal gadžikane čhave. The len bi rado sprindžaras the šegitinavas, aj zadživen vareso šukar. The na bisterava pro miro čhavengero klubos the paťav, hoj man arakhena but neve čhave the ela amen but lačhe zadžidžipena. Osobnones bi kamavas pes te čalavel dureder ke aver eksperijensa prekal butate the prezo-rasalol pes korkores. Prekal ala divesa kerav kidñipen vaš školakere inšumenti the ajse aktiviti kerava the andro avutñipen. Paťav, hoj pes mange zadela te sphandel zora the jekhetanes keraha the le odbornikenca the sikhłuva neve veci, save mange šegitinena paš buti le čhavenca the terme manušenca.

Preklad: Stanislav Cina

Rómovia – rasizmus v minulosti a dnes

◆ Archivná fotografia RNL

„Nech by som sa spýtala akéhokoľvek Róma na Slovensku, či rasizmus existuje, každý by mi povedal áno,“ hovorí rómska spisovateľka Eva Plešková-Gašparová. Novinár a rómsky aktivista Branislav Oláh z Detvy si myslí, že rasizmus sú konkrétne situácie, ktoré človek prežíva. „Neobslúžia vás v reštaurácii, zazerajú na vás v obchode. Nie je to abstraktný pojem. Je to veľmi agresívny a veľmi zlý jav, ktorý sa vyskytuje medzi ľuďmi.“ Vydajte sa s nami na spoločné pátranie po koreňoch rasizmu voči Rómom a Rómkam na území Slovenska v minulosti a dnes.

Rómovia v historických prameňoch

Rómovia začali do strednej Európy prenikať z Balkánskeho polostrova už v 12. a 13. storočí. Maďarskí historici tvrdia, že prvých Rómov priviedol na územie vtedajšieho Uhorska Ondrej II. ako otrokov, keď sa v roku 1219 vrátil z nevydarenej križiackej výpravy. Cisár Žigmund Luxemburský im dal v roku 1423 ochrannú listinu, tzv. glejt, ktorým sa mohli preukazovať, a ktorý im zaručoval dobré zaobchádzanie. Rómovia v tom čase začali trvalo osídľovať územie Spiša, živili sa predovšetkým ako kováči, výrobcovia mušket, delových guľ a vojenskej výbroje, či ako výrobcovia vápna.

Prenasledovanie Rómov v západnej Európe a tvrdá protirómska legislatíva spôsobili, že v priebehu 16. a 17. storočia prišla na územie Uhorska veľká migračná vlna kočovných Rómov zo západnej Európy. Reakciou na rómsku migračnú vlnu boli rôzne nariadenia a opatrenia, ktoré mali zabrániť vstupu kočovných Rómov do banských miest na strednom Slovensku. Tieto nariadenia sa netýkali Rómov, ktorí v okolí miest žili už dlhšie. Koncom 19. storočia, po zrušení nevoľníctva vo Valašsku a Moldavsku, zachvátila vtedajšie Uhorsko šesťstotisícová migračná vlna olašských a vlašických Rómov. Boli to kočovníci, ktorí sa živili predovšetkým veštením a neraz špekulatívnym obchodom. Na nevôľu miestneho obyvateľstva aj drobnými krádežami.

Z celouhorského sčítania Rómov z roku 1893 vyplýva, že usa-

dených bolo 92,8 % Rómov žijúcich na Slovensku, polousadených bolo 5,5 % a kočovalo iba 1,7 % Rómov. Väčšina usadených Rómov sa živila typickými rómskymi remeslami ako kováčstvo a spracovanie kovu, hudobníctvo, práca s drevom, tesárstvo, košíkárstvo, výroba kotlov, nepálených tehál a pomocnými prácami v poľnohospodárstve. Najväčšie rómske komunity v tom období žili v okolí Šamorína, Nitry, Komárna, Nových Zámkov, Levíc, Lučenca, Šaštína, Rimavskej Soboty, Rožňavy, Košíc a Kežmarku. Žili v chatrách, zemniciach a polozemniciach, separovane od majoritného obyvateľstva. V celouhorskom súpise Rómov z roku 1893 sa doslova uvádza: „Cigáni žijú oddelene hlavne v tých častiach krajiny, kde žijú Slováci, lebo rómska povaha a povaha Slovákov majú málo spoločného“. Máme vari tu hľadať korene slovensko-rómskej nevraživosti, ktorá v dejinách 20. storočia prerástla do otvoreného rasizmu?

Rómovia počas vojnového slovenského štátu

V niektorých rodinách sa o tomto období hovorilo veľa, vo väčšine však bola téma slovenského štátu tabu a až po rokoch sa začali v rodinách vyplavovať spomienky. V oboch prípadoch však Rómovia o týchto veciach hovoria s veľkým zármutkom a bolesťou v srdci.

„Nie v každej rodine sa o tom hovorí. Ľudia majú strach,“ tvrdí bývalý rómsky politik, dnes aktivista, filozof a pedagóg Jozef Červeňák. Vysvetľuje, že po skončení 2. svetovej vojny sa Československo

nikdy nevysporiadalo s gardistami. „Oni ostali žiť na dedinách spoločne s ľuďmi, ktorým ubližovali. Získali rôzne vysoké funkcie. Keď prišiel Róm, ktorý prežil holokaust, napríklad na úrad a videl tam gardistu, tak ostal ticho. V komunite sa o tom rozprávalo. Ale vždy sa šepkalo – tam nehovor nič, lebo... To, čo sa deje dnes, je vlastne dôkazom nevysporiadania sa so slovenským štátom a s našou fašistickou minulosťou. Stále tu zostali potomkovia niekdajších fašistov. Gardisti sa vedeli prispôbovať dobe. Po vojne z nich boli odrazu komunisti, partizáni. Neraz dostali vyznamenania, dostali sa do vysokých straníckych funkcií, a takto sa to postupne prenášalo aj do vysokých štátnych funkcií. A pritom o sebe navzájom vedeli. Česi toho mali menej, oni vedeli vytiahnuť, že tento robil toto a tamto, ale na Slovensku to bolo tabu.“

Anna Lacková z Turčeka je dcéra rómskeho partizána. „Otca zobrali do lágru do Dubnice. On odtiaľ ušiel a prišiel domov v roku 1944 v auguste, lebo jeho žena mala každú chvíľu rodiť. Potom sa znova vrátil k partizánom. Chytili ho a odvliekli späť do Dubnice. Jeho mama a žena so štyrmi deťmi ostali v Turčeku. Udali ich Hitlerjugend, že otec je partizán a že je v odboji. Tak prišli vojaci a všetkých zobrali. Vyhnali ich do hory, a tam ich postrieľali. Keď sa otec po vojne vrátil, doma nenašiel nikoho. Na radu ľudí šiel hľadať svoju rodinu do hory. Ich mŕtve telá boli nahádzané na kope a prekryté haluzím a kamením. Takáto tragédia sa dotkne celej rodiny. Bola tam jeho žena. Jeho matka. Jeho deti. Prežil to. Človek musí všetko prežiť.“

Anna Lacková prízvukuje, že v tom masovom hrobe v Turčeku zhromaždili 188 martýrov: Rómov, partizánov, Rusov a komunistov. Priviezli ich na nákladných autách z celého okolia a zabili. Nielenže zabili, ale ich brutálne mučili.

Rómsky divadelný ochotník Marián Bučko z Banskej Bystrice má veľa členov z rodiny, ktorí padli a zomreli vo vápenke v Kremníčke. „Keď si to človek uvedomí, koľko ľudí zomrelo pre nič za nič. Len preto, že boli čierni. To je ten fašizmus a rasizmus, a teraz to zasa ide a zasa to vrcholí. Aj vtedy: jeden človek začal. Bol dobrý rečník, ktorý dokázal upútať masy.“

V rodine rómskeho aktivistu a novinára Braňa Oláha sa o tomto smutnom období našich dejín hovorilo veľa, pretože jeho otec mal jedenásť rokov, keď bolo Slovenské národné povstanie. „Detva bola centrom povstania. Prebehla tam dokonca vtedy jediná partizánska vojenská prehliadka, na ktorej sa zúčastnil aj generál Golián. Po potlačení SNP na jeseň 1944 boli aj slovenskí Rómovia, rovnako ako tí maďarskí, odvázaní do koncentračných táborov a likvidovaní. Môj dedko a jeho traja bratia boli súčasťou partizánskej brigády Za slobodu Slovanov. Po potlačení povstania boli dvaja z nich zajatí a odvezení do koncentračného tábora Mauthausen. Domov sa vrátil iba jeden. Druhý neprežil útrapy v koncentračnom tábore. Určite nebol jediný, ktorý takto skončil. Mnoho Rómov skončilo v masovom hrobe vo Zvolene na židovskom cintoríne. Stačilo podozrenie, že pomohli partizánom radou či informáciou, potravinou pomocou. Nemuseli byť ani členmi odboja a už ich brali.“

Jozef Červeňák z Roštára si spomína na strach, ktorý cítil, keď mu o pracovnom tábore v Stratenej starí rodičia rozprávali. „Keď sa stal tunel v Stratenej, odvliekli tam všetkých Rómov. Boli tam strašné pracovné podmienky. Otec mi hovoril, ako im ako decko nosil jesť. Ako si lámali chleba, opierali sa jeden o druhého, aby to prežili.“

K obdobiu 2. svetovej vojny a SNP sa viaže aj príbeh slovenského Róma Antona Facunu zo Sklabiny. Aj málokto z Rómov vie, že

Anton Facuna bol prvým Rómom v americkej vojenskej spravodajskej službe. Podľa materiálov z vojenského archívu sa Facuna dostal do spravodajskej skupiny Day v Taliansku. Pred vojenčinou sa živil ako šofér a príležitostný robotník. Do slovenskej armády nastúpil v októbri 1941 ako dvadsaťjedenročný. Slúžil v ružomberskom delostreleckom pluku a s ním sa v rámci Rýchlej divízie zúčastnil aj na bojoch na východnom fronte. Po návrate na Slovensko v decembri 1943 ho prideliť k technickej brigáde do Talianska. Tam prebehol k partizánskej skupine Rinaldo, kde ho americká Office of Strategic Services (OSS) naverbovala na zvláštne operácie. Prešiel spravodajským výcvikom a začiatkom októbra 1944 priletel spolu s ďalšími štrnástimi príslušníkmi OSS na partizánske letisko Tri duby. V skupine Day pracoval ako tlmočník, sprievodca a spravodajský pomocník. Mal krycie meno Anton Novák a legitimáciu mŕtveho letca. Chodil v americkej uniforme, ale pre pohyb v tyle nepriateľa mal aj civilné šaty. Po potlačení povstania skupina ustúpila do okolia Poľany, celý čas však udržiavala rádiové spojenie so základňou OSS v Bari. Najťažšia úloha čakala Facunu, keď ho kapitán Edward Baranski vyslal do Nemcami obsadenej Zvolenskej Slatiny. Tam sa skrýval na fare evanjelického farára Zváru. O Facunových husárskych kúskoch počas povstania sa rozprávali legendy, Nemci na jeho hlavu vraj vypísali aj masťnú finančnú odmenu. Hoci Anton Facuna ako spravodajský vojak západného odboja dostal československú medailu za účasť v Slovenskom národnom povstaní, po roku 1948 naňho režim zabudol. O jeho hrdinstvách by sme sa asi nedozvedeli, keby jeho príbeh dôsledne nespracoval americký historik Jim Downs.

Keď sa v novodobej histórii, po Nežnej revolúcii, začalo hovoriť

o tom, že Československo sa rozdelí a vznikne Slovenská republika, najväčší strach mali práve starí Rómovia. „Vtedy nám začali otvárať dávne spomienky uložené hlboko v ich srdciach a hovoriť svoje príbehy z vojnového slovenského štátu. Chyba je, že doteraz sme o tom nehovorili, nepísali sme o tom. Fašistická časť histórie Slovenska nebola dodnes adekvátne prehodnotená. Práve teraz je však ten čas!“ vyzýva Jozef Červeňák.

Rómovia za socializmu

Po uchopení moci komunistami v roku 1948 sa začala národnostná politika v Československu realizovať po vzore Sovietskeho zväzu. Uznávali iba triedu robotníkov, roľníkov a inteligencie bez národnostného kontextu. Táto filozofia, v mnohom veľmi podobná fašistickej, na viac ako štyridsať rokov určila aj u nás prístup k Rómom.

Rómska národnostná otázka sa stávala predmetom pochybného „sociálneho inžinierstva“, kedy sa komunistická strana síce snažila o zlepšenie sociálnych pomerov Rómov, čo bolo aj finančne dotované, avšak Rómom bola úplne upieraná ich etnicita. Rómske komunity neboli akceptované ako osobitná etnická minorita s politickým a právnym statusom národnosti. Cieľom komunistov bolo Rómov asimilovať do väčšinovej spoločnosti a úplne poprieť ich rómsku identitu, či už dobrovoľne alebo násilu, pod hrozbou trestov a väzenia. V apríli 1958 začal režim so známou politikou rozptylu a odsunu Rómov z miest ich zvýšenej koncentrácie. Rómske komunity boli násilne rozdrobované a sťahované po celej Československej republike.

„Socialistický systém neuznával Rómov ako národnosť, bral ich iba ako sociálnu vrstvu. O Rómoch sa v tom čase hovorilo iba ako o sociálno-patologickej skupine obyvateľstva. Tvrdilo sa, že nemajú jazyk, ich reč bola vydávaná iba za akýsi slang, nemajú kultúru. Jeden profesor dokonca povedal, že neexistuje rómska hudba, je to len odporozaná hudba od maďarskej ľudovej hudby a slávni rómski primáši 19. storočia údajne svojou hudobnou produkciou iba podporovali maďarizáciu slovenského obyvateľstva. Tak sa to vysvetľovalo. Je úlohou systému dostať týchto ľudí na vyššiu úroveň. Ale nie ako Rómov. Ako Slovákov a Čechov. Táto tvrdá asimilácia spôsobila aj to, že dnešní Rómovia už nepoznajú svoj jazyk. To, že sa len každý štvrtý Róm prizná k svojej národnosti, je výsledkom štyridsiatich rokov života v socializme. Väčšine Rómov sa život nezlepšil. Len tým, čo vstúpili do strany alebo dosiahli vzdelanie. Mnohí uverili tomu, že je lepšie byť Slovákom alebo Čechom,“ popisuje vzťah socialistického zriadenia k Rómom profesor Lužica, ktorý nedávno spracoval historický kalendár udalostí od roku 1918 do roku 2018, kde odhaľuje, ako rôzne politické systémy a vlády s Rómami nakladali a aký výsledok dosiahli.

V tomto období na scénu opäť nastupuje Anton Facuna, ktorý v roku 1957 zaslal list vtedajšiemu Ústrednému výboru Komunistickej strany Československa s vypracovanými stanovami Zväzu Cigánov

♦ Protirómske pochody extrémistov. Foto: J. Ferenc

nov – Rómov, v snahe založiť celoštátnu organizáciu, ktorá by zastrešovala všetkých Rómov žijúcich vo vtedajšom Československu. Hoci v roku 1957 organizácia nebola povolená a Facuna bol obvinený z nebezpečného rómskeho nacionalizmu, o jedenásť rokov neskôr, v roku 1968 sa Anton Facuna a známy klenovský Róm, lekár Ján Cibula, znovu usilujú o založenie Zväzu československých Cigánov – Romano jekheta-niben. Aj keď sa slovenskí a českí Rómovia nakoniec nedohodli na spoločnej československej organizácii, stanovy slovenského zväzu schválilo Ministerstvo vnútra Slovenskej socialistickej republiky 19. novembra 1968, a to aj napriek silnému odporu a nesúhlasu Imricha Far-kaša, Róma, ktorý pôsobil ako tajomník komisie pre riešenie otázok obyvateľov cigánskeho pôvodu až do roku 1989.

A tak sa v apríli 1969 konala ustanovujúca schôdza Zväzu Cigánov – Rómov na Slovensku. Jej zakladajúcimi členmi boli Ján Cibula, Anton Facuna, Alojz Pompa, Gustáv Karika a ďalší. Práve v tomto období sa opäť na Slovensku rozprúdil kultúrny život Rómov a ich národnostný sebaurčovací proces. A nezostalo iba pri kultúre. Zriadili hospodársky podnik Butiker (Pracuj), kde pod jednou strechou sústredili zástupcov všetkých tradičných rómskych remesiel. V Butikeri pracovalo do sedemsto Rómov z celého Československa a svoje výrobky dokonca vyvážali do kapitalistického sveta. A Ján Cibula šiel ešte ďalej, na najvyššiu medzinárodnú úroveň. V roku 1971 zvolal do anglického mesta Orpington rómske elity z celého sveta na prvé stretnutie Medzinárodnej rómskej únie, kde sa okrem iného zrodila rómska hymna, zástava a dohodlo sa pre rómsky národ pomenovanie Rómovia, ktoré mali akceptovať všetky krajiny sveta. Slovenský rómsky lekár z Klenovca Ján Cibula sa vtedy dokonca dostal do čela celosvetového rómskeho hnutia ako predseda.

Komunisti počas normalizácie prerušili v roku 1973 nádejne sa rozvíjajúcu činnosť Zväzu Cigánov – Rómov na Slovensku s tým, že Rómov nemožno uznať za národ-

nostnú menšinu, pretože nemajú svoje územie. Zväz zrušili, Cibula emigroval a Facuna sa na dlhé roky stal rómskym disidentom bez ľudských práv, pozorne sledovaným ŠTB. A spolu s ním trpela aj jeho rodina. Stal sa exemplárnym prípadom pre ostatných Rómov, že boj za národnostné práva rómskej menšiny sa v socializme neoplatí.

Facuna nebol rómskym disidentom sám. Rómskou disidentkou sa koncom sedemdesiatych rokov stala aj mladá Rómka Anna Koptová, ktorá v tom čase pracovala ako novinárka. „Dostala som list od pána Cibulu, ktorý už žil vo Švajčiarsku, bola to pozvánka na 2. medzinárodný kongres Rómov do švajčiarskej Ženevy. Na tom kongrese sa zúčastnili Rómovia z celého sveta, boli tam aj zástupcovia Indickej republiky, indický veľvyslanec tam doniesol hrudu indickej zeme a povedal: pozrite sa, toto je vaša pravlasť. Pre mňa to bolo veľmi emotívne, lebo po prvýkrát som si uvedomila, že som Rómka, že my Rómovia z celého sveta máme ako národ vlastnú vlajku, vlastnú hymnu a všetci tam rozprávajú po rómsky. Keď som sa z kongresu vrátila domov na Slovensko, čakala ma pozvánka na Štátnu bezpečnosť, a tam som sa dozvedela, že som nepriateľom československého ľudu. Následne som musela odísť z redakcie, lebo to bol komunistický denník. Cítila som, že mi neustále stál niekto za chrbtom. Moji mladší súrodenci odrazu nemohli ísť na stredné školy, na ktoré chceli ísť, rodičia boli tiež sledovaní, proste rodina a okolie, v ktorom som sa pohybovala boli pod dozorom ŠTB. Pre mňa to bolo ťažko pochopiteľné, lebo nič zlé som nerobila, nikomu som neublížovala.“

Na svoje školské časy v socialistickej základnej škole si zaspomínala Eva Plešková-Gašparová. „Súdržka učiteľka nám povedala, že sa nesmieme medzi sebou rozprávať po cigánsky, lebo nebude rozumieť tomu, čo nám ona bude vysvetľovať. Šťastí mala pravdu, lenže tam chodili aj rómske deti, čo nevedeli alebo len čiastočne vedeli po slovensky. Bola tam jazyková bariéra. Aby nebola, museli sme sa aj medzi sebou rozprá-

vať len po slovensky. Kládol sa dôraz na vzdelanie nás Rómov u nás na dedine. Mysleli sme si, že tak je to správne. Nehlásiť sa k Cigánom. Ale keď som išla na strednú školu, tak na prihláške som mala hore v rohu označené aj tak veľké C – cigánskeho pôvodu. Cigánka.“

Jozef Červeňák ponúka na dobu socializmu aj iný uhol pohľadu. „Dnes, keď sa spýtate Rómov na socializmus, tak každý ho chváli pre sociálne istoty. V našom regióne súťažili osady medzi sebou. Stávali sa nové. Celá infraštruktúra od elektriny, kanalizácie. Všetko. Vykupovali sa chatrče, stavali sa nové domy. Ten proces bol úžasný. Ten, kto hovorí niečo iné, podľa mňa klame. Z pohľadu právneho sme síce neboli národnosťou, nemali sme uznané veci v ústave, ale ten sociálny a integračný život Rómov dostal iskru. Po Nežnej revolúcii to už nebola integrácia, ale deintegrácia Rómov. Do roku 1989 sme mali 520 osád, dnes ich je vyše tisíc. Keď vás teraz zobriem do osady, kde je ešte vidno komunistickú ruku, tak tam majú pekné domy, tí Rómovia pracujú, či už doma, v Čechách alebo v zahraničí. Tam to ostalo živé.“

Podľa Jozefa Červeňáka sa v tom čase diali aj krutosti. Pri spomienke na rasistický vlachovský pogrom z konca sedemdesiatych rokov si smutne vzdychne. „V obci Vlachovo vtedy došlo v krčme k roztržke. Počas nej bol údajne nožom bodnutý jeden Neróm. Večer sa pozbierala celá nerómska komunita a s bagrami, buldozermi vtrhli o polnoci do rómskej osady vo Vlachove. Rómovia sa rozprchli po celom okolí. Najviac Rómov bežalo smerom do Dobšinej, pútekali s deťmi v nočných košeliach. Ja som mal v tom čase nejakých deväť rokov, takže si to až tak nepamätám, len z rozprávania starého otca a strýkov. Bol tam nesutočný, nevidaný strach. Bol to útek do tmavej noci. Vlachovčania zatiaľ zrovnali osadu buldozermi tak, že tam neostalo vôbec nič. O dva týždne týchto Rómov distribuovali do Štenbergu, do Holkoviec, do Ujezoničova. Naložili ich do vlakov a odviezli preč. Celý ten pogrom sa zahľadil a ututľal. Nikdy to nikto nevyšetřil. Nesmeli sa o tom rozprávať a ani sa verejne

nerozprávalo. Dodnes v tej obci nebýva ani jeden Róm. Rómovia sa boja vrátiť.“

Rómovia v dnešnej dobe

Po Nežnej revolúcii sa Rómovia začali postupne formovať ako národnostná menšina. Rómski politici zo Slovenska Gejza Adam a Vincent Danihel sa v roku 1990 stali poslancami federálneho zhromaždenia. Poslankyňou Slovenskej národnej rady sa stala rómska disidentka Anna Koptová. Tá sa najväčšou mierou zasadila o to, aby v apríli 1991 vláda Slovenskej republiky prijala zásady vládnej politiky. „Slovenská vláda jasne deklarovala, že Rómovia sú národnosť, majú právo rozvíjať sa ako národnostná menšina a čerpať zo štátneho rozpočtu finančné prostriedky na rozvoj jazyka, na médiá, na svoj kultúrny rozvoj a na potvrdzovanie svojej etnickej identity. To bol začiatok emancipačného vývoja, kde Rómovia mohli povedať: sme tu a chceme byť dobrou a progresívnou súčasťou slovenskej spoločnosti,“ spomína si na tieto udalosti Anna Koptová.

Slovenský pedagóg, aktivista rómskej menšiny a predseda Strany rómskej koalície Gejza Adam zdôrazňuje formálnosť viacerých zákonov. „Na Slovensku máme dobré zákony, ale ich aplikácia je slabá. Nemáme ľudí, ktorí by pochopili, že zákon platí pre všetkých rovnako. Doteraz sa používa pomenovanie Cigán, pritom v ústave je uvedené rómska menšina, Rómovia. Čiže už tu sa porušuje zákon. Samotní politici porušujú ústavu.“

Zatiaľ čo národnostné a kultúrne práva a slobody Rómov sa po Nežnej revolúcii postupne začali uplatňovať, sociálne Rómovia začali výrazne strácať. Boli prví, ktorí po Nežnej revolúcii prichádzali o prácu a sociálne statusy. Boli prví, ktorí spoznali odvrátenú stranu kapitalizmu a dostali sa na hranicu chudoby. Rómov totiž zamestná málokto.

„Na jednej strane hovoríme o tom, že potrebujeme vzdelaných Rómov, ale keď sa taký Róm hlási o prácu, nechcú ho. Hovorím z osobnej skúsenosti z rodiny. Mám dvoch synov, jeden je

V mojich očiach hrdinka

♦ Pri príležitosti štátneho sviatku Dňa Ústavy SR prevzala 3. septembra 2001 zakladateľka rómskej literatúry na Slovensku Elena Lacková (vpravo) na Bratislavskom hrade z rúk prezidenta SR Rudolfa Schustera (vľavo) štátne vyznamenanie Radu Ľudovíta Štúra III. triedy. Foto: Pavel Neubauer/TASR

Elena Lacková je v mojich očiach hrdinka. Pred časom som sa dostala ku knihám, ktoré popisujú hrdinky, rebelky – skutočné princezné z reálneho sveta. Nesmierne ma potešilo, keď som si medzi týmito príbehmi prečítala aj príbeh tejto významnej a mimoriadnej ženy. Bolo neskutočné čítať rozprávku, reálnu rozprávku o živote a rodine – o otcovi vajdovi, mame, ktorá svojim deťom šila a štrikovala krásne oblečenie, aké nemal nik. O tom, čo autorka prežila. Takéto príbehy výnimočných žien histórie sú skvostom, hnačím motorom a práve ich

čítaním si upevňujeme naše romipen – rómstvo. Práve takým je aj príbeh Eleny Lackovej.

Verím, že meno Elena Lacková je známe väčšine ľudí. Pani Lacková je jednou z prvých rómskych spisovateľiek, ktorá sa zaslúžila a svojou tvorbou prispela k rozkvetu a rozmachu rómskej kultúry, nielen písanou formou. Okrem kníh napísala aj rôzne dramatické diela, dokonca stojí aj za vznikom prvého rómskeho divadla na Slovensku. Je prvou rómskou nositeľkou štátneho vyznamenania, bola spoluzakladateľkou Zväzu Cigánov – Rómov na Slovensku či absolventkou vysokoškolského štúdia. Podobným štýlom by sme mohli pokračovať ďalej, avšak mojou úlohou nie je poskytnúť stručný alebo naopak obsiahly životopis tejto významnej rómskej ženy. Ten si v dnešnej digitálnej dobe vie každý za pár sekúnd vyhľadať kliknutiami. Rada by som predostrela to, ako vnímam pani Eleny Lackovú ja, pretože mi je pri písaní a tvorení veľkým vzorom.

Môj príbeh sa začal s rozprávkami pani Lackovej a je spojený s pani Milenou Hübschmannovou, ktorá navštevovala moju starú mamu. Vďačím jej za to, že som sa ako sedem-osemročná dostala prvýkrát k textom a rozprávkam, ktoré boli v rómčine. Pani Milena zasielala starkej z Českej republiky romistický časopis Romano džaniben a pripomínala, aké je dôležité, aby Rómovia nielen rómskym jazykom rozprávali, ale aj písali a čítali. Ako malá som veľa času trávila so starou mamou, ktorej som skoro každé poobedie čítala všetko, čo som mala požičané z obecnej knižnice, Bibliu, povinné čítanie a napokon som jej čítala aj texty v rómskom jazyku, ktoré nám zasielala pani Hübschmannová. Práve pri našich spoločných čítaniach som sa prvýkrát stretla s rómskymi rozprávkami a čítala som ich predovšetkým v rómskom jazyku, aj keď som niektorým slovám nie celkom rozumela. Je preto logické a pochopiteľné, že práve v tom čase som sa stretla prvýkrát s tvorbou pani Lackovej a jej kniha Rómske rozprávky mi nesmierne prirástla k srdcu. Ešte aj dnes si čas od času rada prečítam rozprávky môjho detstva.

Rôznorodá a bohatá tvorba Eleny Lackovej ma inšpirovala k tomu, aby som skúsila tvoriť v rómčine aj ja. Inšpirovala ma ako rómska žena, ktorá je hrdá na svoj rómsky pôvod. Ako spisovateľka, vzdelaná Rómka a predovšetkým ako osoba stojaca za rozvojom rómskej kultúry a v neposlednom rade ako žena, ktorá nielen mne, ale viacerým dala nádej. Nádej, že aj žena môže dosiahnuť všetko, čo si zaumieni. Premeniť svoje sny na skutočnosť. Pretože žiaden, ani ten najodvážnejší sen, nie je nemožný. A taký sen môže premeniť na skutočnosť každá žena. Dokonca aj rómska žena. Elena Lacková v mojich očiach nie je iba spisovateľka či autorka prvej rómskej divadelnej hry, ale je výnimočná žena a významný mílnik našej rómskej kultúry.

Text: Iveta Horváthová

Spomienky na Eleny Lackovú

Moja prababka Elena Lacková, dievčenským menom Ilonka Doktorová, bola nepochybne výnimočná osoba, ktorá bola obdarená nielen speváckym talentom, ale aj literárnym. Disponovala veľkou fantáziou a darom rozprávania pútavých a zaujímavých príbehov. Pochádzala z rodiny, kde obaja vlastní rodičia a starí rodičia boli vedení ku vzdelaniu, patrili k veľmi váženým rodinám. Je nespochybniteľné, že samotnej Ilonke/Elene Lackovej sa dostalo toho najlepšieho vzdelania a poctivého prístupu k sebarozvoju. Narodila sa vo Velkom Šariši, neďaleko mesta Prešov.

Jej mamka Mária sa narodila vo Varšave. Naša prababka na ňu spomínala ako na milujúcu matku, ktorá sa o nich veľmi pekne a vzorne starala. Vraj mala veľký dar vyšívania a háčkovania, vyrábala rôzne veci a oblečenie na predaj váženým pánom, Židom, obvyčajným roľníkom a mnohým iným. Taktiež si spomínam, ako nám vraveli, že praprababka Mária bola asi v piatich rokoch presťahovaná do Petrohradu, pretože v tomto veku osirela. Osvojila si ju rodina s vyšším spoločenským postavením. Hovorievalo sa, že Máriin strýko bol lekár.

Otec Eleny Lackovej Mikuláš Doktor bol za čias minulého režimu akýmsi legionárom v Rusku a zároveň vynikajúcim a talentovaným primášom cigánskej kapely. Na jednej z osláv kde hrali, spoznal praprababku Máriu a spoločne prišli z Ruska do Veľkého Šariša, kde sa neskôr narodila aj naša prababka Ilonka Doktorová (Elena Lacková).

Moja prababka Elenka mi hovorila, že ako dieťa navštevovala Ľudovú školu vo Velkom Šariši, kde väčšia časť detí rómskeho pôvodu sedela iba v zadných laviciach. No moja prababka sama svojou poctivosťou dokázala, že do zadnej lavice určite nepatrí. S veľkou radosťou spomínala na to, že ako jediná Cigánka navštevovala školský spevokol, aj keď povedzme si pravdu, nebola Cigánka, ale polovicánka. Po matke gádzovka, po otcovi Rómka/Cigánka. Aj to bol možno dôvod, prečo bola taká úspešná, pretože žila v úzkom spojení s majoritou, kde vzdelanie je, bolo a vždy bude prvoradé. Pre ľudí žijúcich v osadách je prvoradé prežiť daný deň, vzdelanie pre nich nemá až taký význam, ako nám aj hovorievala sama prababka.

Pamätám si, ako stále hovorila o tom, že jej snom je, aby sa aj ľudia v osadách začali vzdelávať a začali myslieť nielen na svoju budúcnosť, ale aj budúcnosť svojich vlastných detí.

Na svoje detstvo a školské časy spomínala veľmi rada. Tieto príbehy nám rozprávala u seba doma na jednom z prešovských sídlisk, kde žila sama. Sediace na zemi sme ju počúvali ako nám rozprávala svoje príbehy a zážitky zo života. No tieto šťastné spomienky na istý čas v rozprávaní vystriedali naopak spomienky veľmi kruté, smutné a bolestivé. Prababka Elenka nám hovorila o nešťastí, ktoré nastalo v rokoch 1939 - 1945, šlo o obdobie druhej svetovej vojny. Dané obdobie sa nieslo v duchu nezmyselného teroru a chorej ideológie, ktorá verejne ponižovala najmä Rómov a Židov a neskôr aj samotných Slovanov. Toto všetko podľa prababkiných slov sem prišlo v tom čase z nacistického Nemecka, ktorému velil podľa prababky psychopat Hitler. So slzami v očiach opisovala utrpenie vtedajších Židov a Rómov, ktorým hrozili rôzne fyzické tresty, bitky, vyhrážky, psychický teror a nútené práce v táboroch, kde zväčša prišli aj o svoj život. Veľa Rómov bolo vraj vyhnaných do lesa, museli zbúrať svoje domy, mali zakázané chodiť do mesta, a ak mohli, tak to len v určitý čas a určitú hodinu. Spomínam si, že prababka Elenka vždy hovorila o nejakej Erzičke, vraj to bolo nejaké auto, v ktorom boli vojaci, a keď stretli Róma alebo Žida, dostali bitku alebo iný trest. Život počas druhej svetovej vojny bol ozaj ťažký, mojej prababke v tomto období zomrelo dieťa od hladu a choroby. Prababka Elenka vždy tvrdila, že takéto časy sa už nesmú nikdy vrátiť, že to nikomu nepraje. Vraj to, čo zažila bolo peklom na zemi.

Občas nám hovorila aj o svojom mužovi Jozefovi, ktorého stretla úplnou náhodou, keď šla cestou domov spolu so svojou kamarátkou. Môj dedko Milan Lacko je jej najstarší syn, ktorý jej bol oporou po celý život, pomáhal jej starať sa o mladších súrodencov, ako šofér ju vozieval na rôzne jej vystúpenia, v čase staroby sa o ňu ako jediný z piatich súrodencov staral a taktiež my, jeho vnučky, teda prababkine pravnučky. Pamätám si, ako sa rada parádila a aj v pokročilom veku musela mať pri sebe vždy nejaký parfum, červený rúž, make-up, dokonalý účes. Každé jedno jej oblečenie bolo vždy zladené kabelkou, doplnkami či klobúčikom. Hovorí sa, že takto pekne sa obliekať ju aj jej súrodencov naučila ich mamka Mária, ktorej adoptívni rodičia v minulosti vlastnili továreň na textil. Mária mala veľmi blízky vzťah k móde, ktorý jednoznačne jej dcéra Elena podedila po nej.

Taktiež si spomínam na to, ako sa rada chválila a pýšila tým, že aj ako staršia pani dokázala vyštudovať vysokú školu na Karlovej univerzite v Prahe. Na toto obdobie spomínala s radosťou a veľkou hrdosťou. Bol to jej sen, mať vysokú školu. Myslím si, že bola asi jediná žena polorómskeho pôvodu v Československu, ktorá vyštudovala v tom čase Karlovu univerzitu. Literárna tvorba prababky Elenky bola ovplyvnená ľuďmi pochádzajúcimi z jednoduchšieho prostredia, taktiež ju do istej miery ovplyvnila aj samotná druhá svetová vojna a v neposlednom rade jej veľká a bujná fantázia a talent, ktorý dostala do vienka už ako dieťa. Pamätám si, ako nás ako deti prosila, aby niektorá z nás neskôr pokračovala v jej šlapajach a stala sa spisovateľkou alebo nejakou inou umelkyňou.

Text: Natália Ferencová

inžinier a druhý pedagóg. Keď sa hlásili do práce, po telefóne to bolo: jasné, jasné, berieme vás. Po predložení životopisu a dokladov o vysokoškolskom vzdelaní tak isto. Keď však prídu na osobný pohovor a zamestnávateľ vidí Rómov, odrazu je miesto obsadené a zoberú radšej Neróma s maturitou. Preto museli moji synovia aj s rodinami odísť do zahraničia. Tam majú totiž šancu na dôstojný život a nediskrimináciu na základe rasy,“ hovorí smutne Jozef Červeňák.

Predsudky a stereotypy o Rómoch posilňuje aj prevažne negatívny obraz Rómov vo väčšinových médiách. Napomáha mu aj fakt, že takmer polovica rómskej populácie je dnes nútená pre generačnú chudobu žiť v sociálne segregovanom prostredí osád bez infraštruktúry, energií a pitnej vody, mnohí v nelegálnych obydliach. Chudoba sa síce po Nežnej revolúcii dotkla celej spoločnosti, ale Rómov najvýraznejšie.

„Veľká časť majority dnes verí tomu, že sa nemá dobre kvôli Cigánom, ktorí majú veľké dávky. Keby si o tom načítali fakty, zistili by, že to nie je pravda. Ak k tomu

pridáme rasové predsudky, tak Rómovia sú obetné baránky. Predtým to boli Maďari, potom migranti, ale Rómovia sú evergreen. Média v tom zohrali tiež svoju úlohu. Nebude sa dobre počúvať, že Rómovia urobili to a to dobre. Ale perfektnú sledovanosť zaručí, že niekto urobil niekde nejaký zločin a povie sa, že to bol Róm. Ja som ešte nepočul, že by niekto povedal, že to bol napríklad Rusín,“ pripomína Braňo Oláh.

Vyriešia problém rasizmu na Slovensku úspešní Rómovia?

Eva Plešková-Gašparová si nemyslí, že na to stačia úspešní Rómovia, pretože im to majorita nedovolí. „Veľmi ťažko si majorita púšťa našich vzdelaných, šikovných Rómov medzi seba. Dokonca sú aj projekty zamerané na rómsku komunitu a vo vedení tých projektov je mizivé percento Rómov. Hoci dnes už máme vzdelaných a fundovaných Rómov dosť.“

Braňo Oláh si myslí, že úspešní Rómovia môžu veľmi dopomôcť pri riešení rómskych problémov na Slovensku. „Musia dostať šancu. Musia im otvoriť dvere tí, ktorí

o tom rozhodujú. Ak nájdeme ztvorené dvere, nemôžeme začať robiť nič.“

Dokážeme sa zbaviť rasizmu?

Podľa Branislava Oláha je rasizmus ako taký súčasťou ľudskej spoločnosti od nepamäti. Bohužiaľ. „Nedá sa vykynožiť. Dá sa eliminovať na minimálnu mieru. O to ale musí mať záujem nielen minorita, ale aj majorita. Každá zložka spoločnosti. Od médií, politikov až po obvyčajných ľudí.“

Jozef Červeňák vsádza na vzdelanie. „Je potrebné vzdelávať tých, ktorí sú rasizmom posadnutí. Treba reagovať na tie podnety, ktoré prídu. Vzdelávať ľudí v ľudských právach. Je potrebná veľká edukácia rómskych aktivistov. Predtým, než sa kotlebovci dostali na scénu, bolo mnoho organizácií, ktoré robili rôzne projekty, aj medzinárodné, a teraz nič. Práve teraz ich ja osobne vyzývam, aby začali. Aby vzdelávali Rómov o ich právach.“

„Pár akcií ako napríklad akcia Šašovia nezabrání novodobému fašizmu na Slovensku. Bola to akcia proti Juden Mord (Židovská

smrť). Táto kapela má veľmi dlhú minulosť a nikto to neriešil. Aj keď spievali o tom, že znovu vás nahádzeme do pece a podobné texty,“ myslí si Braňo Oláh.

„Vedeli sme desaťročia, že táto kapela existuje. To bola dokonca liaheň, ako dostať voličov Kotlebovej strany. Paradoxom ale je, že Kotleba poukázal na to, že rómsky problém sa nerieši. Nedosahujú sa žiadne výsledky, ani domácimi, ani medzinárodnými projektmi. On otvorene prehlásil, že tieto projekty a reakcia vlády sú neadekvátne. Pokiaľ vlády tento prístup nezmenia, tak tu budú stále živly a príživníci. Nikdy pred ním neprišiel politik, ktorý by verejne povedal, že tu sa nič s Rómami nerobí. Ale musela prísť fašistická strana, ktorá upozorňuje, že tento problém sa musí riešiť,“ zamýšľa sa Jozef Červeňák.

„Každá vláda zbiera dobré body. Chce upozorniť na to, že jej nie je nič ľahostajné. Ale tu chýba jasná politika, ktorá by presvedčila ľudí, že takáto cesta nie je možná. Že je to cesta do pekla. My musíme rasistické skupiny absolútne poslať mimo spoločnosť.

Nie je iná možnosť. Nielen tak niekoho obviníť a potom zistia, že nemajú dôkazy, tak ho pustia. Ja si myslím, že sú to také politické hry. Neexistuje tu nejaká zásadná konštrukcia boja proti extrémizmu,“ dodáva na záver René Lužica.

Text: Michelle Kubištová

Článok je súčasťou projektu ROMALE, realizovaného s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín (krátené). Viac o projekte <https://www.romale.eu>.

Informačné zdroje článku: <https://www.teraz.sk/slovensko/dostal-tiso-kotleba-minuta-ticha-nrsr/191949-clanok.html?mostViewedArticlesInSection-Tab=2> <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/167321-kto-vlastne-bol-anton-facuna/> <http://suvada.sk/historia-romov-v-slovenskych-mestach.html> http://www.svusav.sk/data/uploads/publikacie/narodnostna_politika.pdf

Elena Lacková: Husle s tromi srdcami

Primáš Kirko cítil, že jednou nohou je už v hrobe, preto sa rozhodol, že svoj majetok rozdelí svojim deťom. Jeho manželka Dara mu už pred rokom zomrela, iba čo mu na krku nechala troch synov. Kirko bol dobrým primášom, on a jeho kapela boli známi v širokom i ďalekom okolí. O Kirkovi sa hovorilo, že jeho sláčik z každého aj srdce vyhraje. Jeho najväčšou túžbou bolo, ako každého rómskeho hudobníka, aby jeho synovia boli tiež hudobníkmi. Ale jeho najstarší syn Čiriklo a prostredný Peko nechceli o husliach ani počuť. Kirko ich prosil, aj sa im vyhrážal, ale márne. No najmladší syn Mitko, len čo husle v ruke udržal, už sa začal učiť. Na husličkách napodobňoval šumenie vetra, žblnkot vody, ba aj spev sláviky. Kirko už bol spokojný. Vedel, že nežil nadarmo – jeho potomok bude primáš.

Jednej noci prišla ku Kirkovi duša jeho ženy. Dotkla sa ho prstom a do ucha mu zašepkala: „Kirko, viem, že o chvíľu sa pobeříš za mnou, a tak ti treba náš majetok rozdeliť deťom. Rozdeľ ho tak, ako ti ja poviem. Čiriklovi a Pekovi daj našu chatrč, ale husle daj Mitkovi, lebo iba on vie na nich hrať a tvoje husle sú čarovné“. Kirko sa od strachu roztriasol a ako v horúčke sa opýtal: „Čarovné, vravíš?“ Dara opäť zašepkala: „Veru, čarovné, a to preto, lebo tvoje husle majú tri srdcia!“ Kirka spaloval oheň strachu, ale opýtal sa: „Dara, prečo ma blázníš? Veď ja viem, že každé husle majú iba jedno srdce!“ Hlas duše sa vzduchom niesol. „Kirko, keď si bol ešte malý a na týchto husliach si hral, tak si do nich vložil svoje srdce. A keď si ma mojim rodičom ukradol, hral si mi najkrajšie naše piesne, a aj ja som vložila do nich svoje srdce. A tretie srdce v nich je srdce nášho Mitka. Keby ani jeden syn nebol po tebe primášom, tak by som ani na druhom svete nemala pokoj!“ A nežný hlas zamĺkol.

Od tej noci Kirko nemal pokoja, stále myslel na Darinu dušu a na husle, či sú naozaj čarovné. Po celé dni husle z ruky nedal a hral Darine obľúbené piesne. Keď už bol veľmi slabý a cítil, že čoskoro odíde k Dare, zavolať k sebe svojich synov a povedal im: „Synovia moji, cítim, že sa čoskoro pobeříem za vašou mamou, preto vám chcem povedať, čo po nás zdedíte.“ Synovia si posadali na zem a na otca vyplestili čierne oká a ani nedýchali. Kirko opäť začal. „Ťažko mi je, že vás tu samých zanechávam, ale viete, že smrť nepočká. Tak tebe, Čiriklo a tebe, Peko zanechávam chatrč a Mitkovi husle, lebo len on vie na nich hrať, a vy ste sa učiť nechceli.“ V Čiriklovi vzkypela zlosť, vstal zo zeme, vrhol sa k otcovej posteli a zasyčal: „Otec, načo by mi bola chatrč, nevieš? Z chatrče nevyžijem! Mne daj husle, ja sa hrať naučím!“ Peko sa tiež nazlostil a kričal: „Ani mne chatrč tiež netreba! Moje budú husle! Aj ja sa hrať naučím!“

Úbohý otec, koľko sa pre nich obetoval, a teraz nemohol ani pokojne zomrieť. Ťažko zavzdychal: „Ej, synovia moji, sklamal som sa vo vás. Ako vidím, neprirástli ste si k srdcu! Na smrteľnej posteli vám vravím, že keď jeden druhému nepomôžete, budú z vás žobráci a žobraka nik nemá rád.“ Mitko sa vrhol k otcovi a s plačom povedal: „Otec, netráp sa, ja nič nechcem! Daj im husle aj chatrč!“ Bolestne sa rozplakal. Kirko studenou rukou hladil havranie kučery svojho najmladšieho a ledva vyslovil: „Chcel som mať z teba veľkého primáša, ale keď si odmietol husle, tak si odmietol aj moje srdce.“ Mitko chytil otca za ruku a sľuboval: „Otec, pôjdem do služby a husle si od bratov kúpim! Sľubujem ti, že budem veľkým primášom!“ Kirko už zomieral, ale ešte tíško pošepkal: „Mitko, nezabudni, že rómska hudba zapaluje v ľuďoch lásku i oheň, preto sa hudby nikdy nevzdávajú! Moje srdce ti bude vždy nablízku!“ a zatvoril oči naveky. Na Kirkov pohreb sa zišli Romovia

zďaleka i zblízka. Na druhý svet ho odprevádzali hudobníci z celého okolia. Ich husle plakali za veľkým primášom. Kirkov hrob už bol zasypaný, ale hudobníci ešte dlho hrali na rozlúčku. Po celom cintoríne sa ozývala hudba, do ktorej sa miešal plač. Mitko ostal pri hrobe, kým všetci z cintorína neodišli, a potom sa aj on rozlúčil s otcovým hrobom. Zaumienil si, že sa k bratom do chatrče nevráti. Odíde do sveta, nájde si službu a ak si nejaké peniaze zarobí, po svoje husličky sa vráti, lebo vedel, že bez nich si svoje šťastie nenájde.

Išiel cestou necestou, strmý kopec, po ktorom sa uberal bol kamenitý, zarastený bodľáčím. Bolo mu smutno za chatrčou a ľutoval aj bratov, že sú takí. Smútil aj za otcom. Teraz ostal vo svete sám a vie, že tam kde ide, ho nečakajú matkine ruky, aby ho objali, nečaká ho ani láskavý otcov pohľad. Zronený vošiel do lesa. Obklopila ho čierna tma. Na nebi nesvietila ani jedna hviezdička, nikde ani živej duše. Zmocnil sa ho veľký strach, ale čím ďalej išiel, tým väčší sa zamotával do hustnúcej húštavy. Bosé nohy sa mu potkávali na pňoch, konáre ho šľahali sťa bičom, trhali na ňom košefu, ktorá aj tak bola samé zdrapy. Keď už ďalej nemohol, zvalil sa do machu, schúlil do kľbka a rozhodol sa, že tu prečká noc. Ráno, keď sa v lese brieždilo, pustil sa opäť cestou. Nohy mal od pichliačov dopichané, tiekla mu z nich krv. Hlad ho celkom vyčerpal, podlamovali sa mu kolená. Prekonával veľké útrapy, ale kráčal ďalej. Za husličkami mu bolo smutno a clivo.

Ale tu sa razom v lese zotmelo, začal burácať veľký vietor. Stromy sa ohýbali až k zemi. V lese búchalo a prašťalo, akoby sa boli skaly trhali. Určite tu zahynie! Mrzelo ho, že nesplní sľub daný otcovi, nestane sa primášom. Nie, nesmie tu zahnúť! Rozbehol sa a tu zrazu v tme zazrel svetlo. Pustil sa za tým svetlom, veď tam, kde je svetlo, sú aj ľudia. A skutočne. Pod košatým dubom v zemi bola vykopaná chatrč, iba strieška bola nad zemou. Pred chatrčou pri ohni sedela stará, strapatá starenka, oblečená v handrách a z úst jej trčali veľké zuby. Nad ohníkom v kotlíku niečo varila. Mitko sa starenky veľmi naľakal a iba horko-ťažko pozdravil: „Dobré ráno babička!“ Babička sa Mitkovi veľmi potešila, splasla rukami a zašvitorila: „Vitaj, synak! Kde sa tu berieš v takom nečase? Vidím, že si premrzol. Poď, sadni si k ohňu a zohrej sa!“ Mitko si k ohňu prisadol, ale bál sa, že strašná babička ho upečie a zje. Zdalo sa mu, že okolo seba vidí samé príšery a tajomné tiene, ktoré na neho útočia. Teraz už stratí husle navždy! Zo strachu ho babička prebrala, keď sňala kotlík z ohníka, vošla s ním do chatrče a vrátila sa s miskou pariacej sa polievky a s kusom chleba. „Najedz sa, synak. Viem, že si hladný,“ ponúkla ho.

Keď sa Mitko najedol, starenke vyrozprával o svojich bratoch a najmä o husliach. Starenka prikladala na oheň a Mitkovi povedala: „Dobre, Mitko, že si ku mne zablúdl, nájdem ti prácu v dedine a za zarobené peniaze si husle od bratov kúpiš“. Mitko začal starenke dôverovať, ale zožieral ho strach, aby bratia jeho husle nezmárnili, a preto sa opýtal: „Bratia sa na mňa hnevajú, a čo ak husle predajú?“ Starenka sa uskrnula. „O husle sa neboj, synak, v твоjich husliach je čarovná moc. Husle nepredajú!“ O niekoľko dní starenka Mitkovi našla prácu v dedine u bohatého gazdu. Mitko hrdlačil od mrku do mrku. Gazda s ním zaobchádzal veľmi kruto. Mitkove prsty zhrubli, dlane pokrývali tvrdé mozole. Starenka zbierala po lúkach a lesoch liečivé byliny, z nich varila odvary a v nich močila Mitkove ruky, naj-

mä prsty, aby nestratili ohybnosť, keď získa opäť svoje husle.

Dni Mitkovej služby pomaly plynuli. Slúžil u najskúpejšieho gazdu. Starenka nebola spokojná s jeho službou, preto mu jedného dňa povedala: „Synak, tvoje utrpenie sa skončilo. Do služby sa už nevrátiš!“ „Čože sa stalo?“ vykrikoval Mitko, „urobil som niečo zlé?“ Starká prehovorila: „Vari nechápeš, že tá husle čakajú?“ a podala mu meštek s mincami a povedala, „za tieto peniaze si odkúpiš dedičstvo po otcovi. A teraz sa ber domov! Pôjdeš dňom i nocou, vietor nech ti cestu osuší, slnko nech ťa zohrieva a mesiac i hviezdy nech ti ju osvetľujú!“ V očiach sa jej zajaľali slzy. Mitko bol veľmi smutný a keby nie husle, zostal by pri nej. Poďakoval sa jej za všetko a povedal: „Až husle budú moje, prídem ti zahrať tvoju obľúbenú pieseň!“ Starenka sa usmiala. „Nuž teda dobre, a pozdravuj svojich bratov.“

Mitko sa ponáhlal, slnko sa na neho usmievalo, vietor ho hladil, mesiac a hviezdy mu svietili na cestu. Keď došiel k rodnej chatrči, zamrazilo ho. Chatrč poloprázdna a pred ňou rozvalení bratia iba kosť a koža. Bratia, keď ho zočili, veľmi sa ho zľakli, pery i ruky sa im triasli. Čiriklo až po chvíli na Mitka zasyčal: „Načo si prišiel? Čo od nás chceš? Ber sa odtiaľto!“ Mitko sa ich opýtal: „Bratia, čo to má znamenať? Prečo ma vyhánate? Čo sa vám stalo?“ Peka sa zmocnil veľký hnev, rozkričal sa. „Ešte sa pýtaš?“ a ďalej sa rozkrikoval, „odišiel si a my sme skapínali od hladu!“ Zlostne na Mitka napľul a kričal: „Čarodejník! Husle si počaroval, čerta si do nich privolať!“ Mitko nechápal, čo v jeho bratoch vyvolalo voči nemu toľkú nenávisť, a preto povedal: „Ej, bratia, pekne ma doma vítate, len čo je pravda. Človek by ani neveril, ale ja som si k vám prišiel kúpiť svoje husle!“ „Čože?“ skríkol Peko, „husle vravíš? Veď si počul, že sú čarodějné! Chceš nás zase oklamať? Viackrát sme ich predali, ale keď sa ich niekto dotkol, akýsi čas sa v nich bolestne rozplakal, že to až srdce trhalo, každému nad tým až rozum zastával!“ A tu si Mitko spomenul na starkine slová, že husle sú čarovné a cítil sa ako v rozprávkovom sne. Opýtal sa svojich bratov: „A kde sú husle teraz?“ Čiriklo sa zmiatol. „A ty sa ich nebojíš?“ Rukou ukázal na chatrč. „Tam sú, veď odkedy si odišiel, pre ne ani v chatrči nespíme! Vezmi si tie čertovské husle! Nám ich netreba!“

Keď Mitko zočil husle a snímал ich z klinca, roztriasli sa mu ruky. Sláčik bol zapichnutý medzi struny. A tu, div divíci, husle neplakali, husle mlčali! Pritisol si ich k srdcu. Pociťoval, že husle majú namiesto dreveného srdca živé srdce, počul jeho tlkot. Keď bratia videli Mitka s huslami, skríkli, strpli a od strachu začali utekať a roztrasení sa iba z dialky obzerali! Mitko kričal za nimi: „Bratia, potratili ste rozum? Čo sa s vami deje? Chcem vám odovzdať, čo som vám priniesol! Vari ste sa naozaj naľakali?“ Prvý sa vracal Čiriklo, z čela si stieral studený pot. Keď sa ku Mitkovi priblížil, zasyčal: „Bez teba sa obídeme, prečo si sa diablove upísal, ha?“ Vrátil sa aj Peko a tiež sa na Mitka mračil a rozčuľoval sa. „My ťa už nechceme za brata!“ povedal a zaškrípал zubami. Mitko sa rozosmial. „Ej, bratia, doteraz ste boli obyčajní povaľáci, vyhladovaní ako psi. Prišiel som si od vás kúpiť husle, tak si vezmite odmenu!“ Podával im meštek, v ktorom boli drobné mince. Bratia sa na seba pozreli a podozrievavo skúmali, čo asi vo vrecúšku môže byť. Mysleli si, že sú tam nejaké čary. Čiriklo potom vrecúško vzal a nahliadol doň. Keď v ňom zočil peniaze, veselo sa rozbehol a priateľsky na Mitka

žmurkol. „Si prefíkaný, ale neoklamal si nás!“ Mitko sa bratov opýtal: „Tak, teraz ste spokojní? A už sa ma nebojíte?“ Peko vyblabotal: „Vieš, to všetko pre tie husle“. Mitko povedal: „Bratia moji, teraz musíte aj vy prísť k lepšiemu, leňošit už nebude! Pôjdete do roboty, a kým sa vrátim, aj chatrč opravíte! A moje slová si dobre zapamätajte!“

Na rozlúčku s bratmi zahrál peknú rómku pieseň, ktorá na ich tvári vyčarila slzy. Bratia ľutovali, že Mitkovi tak ublížili. A Mitko s huslami pod pazuchou radostne vykročil do sveta, v ústrety svojmu osudu. Čierne kučery mu zacláňali tvár a v čiernych očiach svietili drobné hviezdičky. Cestou sa tešil na starenku a premýšľal, akú pesničku jej za odmenu zahrá. Až o dva dni ustatý a hladný zastal pred vyhasnutým ohnískom, starenku tam nenašiel. Sklonil hlavu a čakal. Ale túžba, ktorá ho za starenkou poháňala a nedočkavosť, keď sa jej nemohol dočkať, ho posmelili. Vošiel do chatrče, ale aj chatrč bola prázdna, preto zavolať: „Starenka, kde si? Prišiel som sa ti poďakovať a zahrať ti tvoju pieseň!“ Ruky, v ktorých držal husle, sa mu roztriasli, a tu sa zrazu z nich ozval hlas: „Syn môj, nehľadaj starenku, lebo to bola duša tvojej matky, chcela ti zachrániť život!“ Rozochvený Mitko sa hlasu opýtal: „A čo mám teraz robiť ja?“ Hlas povedal: „Teraz choď do mesta, a tam budeš hrať bohatým. Ale hraj aj chudobným, ako som hrával ja!“ Mitko sa ešte opýtal: „Otec, a kde je teraz naša mama?“ Hlas povedal: „Tvoja mama sa po smrti premenila na hviezdičku a každú noc sa z oblohy pozerá na teba, na Čirikla a Peka. Ale teraz už choď... Moje i matkino srdce bude všade s tebou!“ A hlas zamĺkol. Mitko stisol husle pod pazuchou a pustil sa opäť do neznámeho sveta.

Hladný, unavený a vyčerpaný zastavil sa v meste na rušnej ulici. Musí niečo urobiť, veď zomrie hladom! Preto plný strachu začal hrať. O chvíľu ho ľudia obkolesili, hádzali mu k nohám drobné mince. Mnohí ho prosili, aby ešte hral. Zdalo sa mu, akoby jeho husle hrali samé. V meste sa hovorilo o zázračnom muzikantovi a jeho ohnivej hudbe. Mitko si za peniaze, ktoré zarobil, kúpil šaty a jedlo, ale nemal kde spať. Spával v lese pri ohni, ale aj tam bol šťastný, veď má svoje husle a citlivé rómske srdce. Jeho myšlienky sa pretrhli vtedy, keď sa z tmy a dymu vynorila pred ním krásna dievčina. Pozeral sa na ňu ako na zázrak. Dievčina povedala: „Mitko, tu som! Viem, že si muzikant a zo všetkých muzikantov najlepší“. Mitko sa prekvapený opýtal: „Ako to, že ma poznáš? A vyznáš sa v hudbe? Ako ťa volajú?“ „Volajú ma Lola,“ odpovedalo dievča, „som primáška a aj môj otec je primáš. Ukáž mi svoje husle!“ Vzala husle a zo strún sa ozval hlas, akoby spievali kvapky dažďa a potom, akoby plakal vietor. Mitko sa cítil ako v rozprávke.

Keď Lola prestala hrať, vrátila mu husle, vzala ho za ruku a povedala: „Poď k môjmu otcovi, bude otcom nám obom. Medzi nami bude láska za lásku. A keď sa dostaneš do príbuzenstva veľkého primáša, budeš ním aj ty!“ Mitko sa k nej hlboko sklonil a potom ju pobožkal. O niekoľko mesiacov oblečený v čiernom fraku a bielej košeli hral v grófskych palácoch, kde svietili krištáľové lustre a žiarili obrovské zrkadlá. Tak splnil otcovu vôľu a stal sa slávnym primášom, ale na svoju chatrč nezabudol. Jedného dňa sa tam vrátil. Chatrč našiel opravenú a okolo nej sa hrali tmavé detúrence. Bratia ho srdečne privítali. V chatrči zostal niekoľko dní. Hral Rómom aj ostatným ľuďom v dedine. Všetci boli na neho hrdí. Mitko nezomrel, premenil sa na hviezdičku a svieti na nebi všetkým rómskym primášom dodnes.

Text: Elena Lacková. Prvá rozprávka autorky uverejnená v novinách Romano nevo ľil v roku 1991.

Laciho anjel strážny

Le Laciskro dodikhlo anjelis

Tento príbeh sa vraj naozaj stal. Rozprával nám ho môj už nebohý otec, jemu ho rozprával jeho otec, teda môj dedo. Odohral sa na začiatku druhej svetovej vojny v čase, kedy si nebol nikto istý svojou existenciou. Rómom bolo zakázané žiť na hlavných uliciach a boli pre nich vymedzené oblasti mimo obcí, väčšinou pod lesom. Dochádzalo k násilnému vysťahovaniu, ako aj fyzickým útokom na Rómov, na čom sa aktívne podieľali ľudáci a Hlinkova garda. Rómovia mali obmedzený vstup do obcí a miest. Mohli do nich vstúpiť iba vo vyhradenom čase na dve hodiny, a ak niekto porušil príkaz, bol zbity, vzatý do áreštu, ženám ostrihali vlasy. Rómovia sa však aj v tom období snažili žiť ako remeselníci a hudobníci, ale nemali to ľahké. O ich služby už nebol taký záujem ako pred vojnou. No predsa sa našli výnimky.

Laci, silný a vysoký Róm, bol hudobník a aj výborný kováč. Miestnemu gazdovi bolo treba podkuť kone a opraviť konský povoz. Preto zašiel do osady pod les za Lacim, kam ho násilím vysťahovali aj s ostatnými Rómami z obce. A aj keď doba bola pre Rómov zlá, Laci išiel s miestnym gazdom, aby mu podkul kone a opravil povoz, lebo doma nebolo ani omrvinky, a v takej situácii sa práca neodmieta. Keďže práce u gazdu bolo dosť, Laci sa zdržal do neskorého večera, niečo aj popri ťažkej práci popil. „Laci, je veľa hodín, ostaň spať tu u mňa a ráno ťa odveziem domov,“ navrhol gazda, ale Laci nechcel o tom ani počuť. „Ja musím ísť domov, lebo ma čakajú deti a moja žena Ema. Tá nebude spať celú noc, ak neprídem, a bude sa o mňa báť, či ma gardisti nezabili!“ povedal Laci. „Ale ísť domov celou dedinou teraz, keď je skoro polnoc, a keď všade striehnu gardisti a ľudáci, nie je dvakrát rozumné. Vieš, ako na Rómov a Židov pozerajú! A okrem toho si aj dosť popil,“ upozorňoval ho gazda. „Viem, že nás nemajú radi, že by nás radšej všetkých postrieľali, ale ja musím ísť. Snáď ma Pán Boh ochráni,“ odvážne poznamenal Laci. Keďže s Lacim nebola rozumná reč, gazda ho vyplatil a zaželel mu šťastnú cestu.

Laci prehodil cez plece brašnu s kováčskym náradím a vybral sa domov. Po niekoľkých krokoch sa mu prihovoriť la neznáma postava chlapa: „Hej, si ty ale tvrdohlavý! V čase vojny a nenávisti ísť o polnoci sám domov, k tomu ešte opitý! To chce veľkú guráž!“ Laci sa otočil k neznámej postave. „A ty si kto? Odkiaľ si sa tu vzal? A čo ma poučuješ? Mňa tu každý pozná ako výborného kováča a hudobníka, mne sa nič nemôže stať,“ poznamenal a zastavil sa. Pozerá na neznámu postavu a hovorí: „Podrž mi tú brašnu, nech si ušúľam cigaretu“. Podá ju neznámemu chlapovi, ale tá padá na zem. Šúľa si cigaretu z posledného tabaku. „Čo si ty za chlapa, keď ani brašnu nevieš udržať,“ zodvihne ju Laci zo zeme a potiahne si z cigarety. Ospravedlňuje sa neznámej postave: „Prepáč, že som aj tebe neušúľal, ale videl si, mal som posledný tabak, v krčme kúpim nový. Na, potiahni si! Nechceš? Ak nie, tak nie, ale poď so mnou! Nič sa neboj!“

Neznáma postava ide vedľa Laciho. Gardisti a ľudáci idú okolo nich a Laciho si nikto nevšima. „Vidíš, ako sa mi vyháňajú?“ hovorí Laci a idú ďalej. Dôjdu na námestie, kde gardisti a ľudáci oslavujú, pijú, tancujú a strieľajú z pušiek do vzduchu. „Dnes postrieľame Židov a Cigánov!“ kričal jeden z gardistov, ale Laci ide ďalej do krčmy. Keď ho vo dverách zbadá krčmár, zľakne sa. Krčmár je dobrý človek, ale má strach, čo mu povedia gardisti, že do svojej krčmy vpustil Cigána a ešte ho aj obslúžil. Bojí sa tiež o Laciho, aby ho gardisti nezabili alebo nedajboh nezabili. „Si sa zbláznil, Laci?“ pýta sa ho krčmár. „Daj mi tabak, dve pívá a dve poldeci!“ prikazuje Laci krčmárovi. „Tu máš tabak a choď preč, zajtra mi zaplatíš!“ presviedča krčmár Laciho, ale vidí, že ten je neoblomný, a tak mu naleje poldeci a malé pivo. „Vypi to a choď, prosím ťa!“ prosí krčmár Laciho, aby nevznikli problémy. „Dve poldeci a dve malé pívá som pýtal, aj tu pre môjho kamaráta,“ ukazuje na neznámu postavu chlapa, ktorú krčmár nevidí. „Čo to tu trepeš? Aký kamarát? Vypi a vypadni!“ kričí krčmár na Laciho. Ten vypije, zaplatí a ide von z krčmy. „Ani ti nenalial. Ja za to nemôžem, pýtal som aj pre teba,“ hovorí Laci postave vedľa seba. Idú ďalej smerom k osade a všade sú gardisti a Laciho si ani nevšimajú. Dôjdu na most, pred ktorým je odbočka do rómskej osady.

Na moste stoja mladí gardisti a smejú sa Lacimu. „Cigán, čierny Cigán,“ smejú sa, ale neskrivia mu ani vlas na hlave. „Vidíš, nadávali mi, ale nič mi neurobili, lebo sa ma zľakli,“ s pohľadným úsmevom hovorí Laci neznámej postave chlapa. Konečne dôjdu domov. Laci zabúcha na dvere a kričí: „Žena moja milovaná, otvori!“ Žena otvorí a hreší ho: „Žeby ťa porantalo, tak neskoro a ešte opitý!“ Ide do kuchyne zohriať mu jedlo. Laci ide do zadnej chyže a kričí na ňu: „Urob dve kávy a daj niečo jesť môjmu kamarátovi, ktorý ma sprevádzal až domov!“ „Jáj, od strachu, či ťa gardisti nezabili, som ťa už chcela ísť hľadať. Tvojho brata Deža pred dvomi hodinami takmer zabili na moste mladí gardisti. Ešte šťastie, že tu žijú aj dobrí ľudia ako tvoj kamarát, že ťa sprevádzal až domov,“ hovorí Laciho žena z kuchyne a s dvomi kávami a jedlom ide do zadnej chyže. Pozerá, Laci leží na posteli a chrápe. „Čo mi už sibe? Veď som videla a cítila, že s Lacim niekto vošiel do domu. Cez okno vyjsť nemohol a ani cez dvere, lebo by som ho z kuchyne videla,“ hovorí sama so sebou Laciho žena a nechápe. Zobuje Lacimu topánky, prikryje ho perinou a ide si aj ona, šťastná, že Lacimu sa nič nestalo, ľahnúť. V duchu však rozmýšľa, kto to mohol byť, čo jej muža domov sprevádzal, veď aj Laci ho spomínal. „Že by anjel strážny?“ kladie si otázku a ďakuje Bohu.

Ráno, keď si Laci na všetko spomína, ako išiel celou dedinou domov a ešte zašiel do krčmy a nič sa mu nestalo, ani na moste ho nezabili mladí gardisti, ktorí tam každý večer striehli na Rómov, sa zľakol tak, že týždeň nevyšiel z domu. Hovorí sa, že každý má svojho anjela strážneho. Prejavuje

sa ako akési svetlo, ktoré sa nachádza za každým jedným človekom. No ak sa to svetlo otvorí, je vidieť skutočne anjela s ľudskou podobou. Preto aj Laci videl vedľa seba neznámu postavu chlapa, ktorá ho ani na sekundu nenechala samého. Bol to určite jeho strážny anjel, ktorý nedovolil gardistom, aby mu ublížili. O niekoľko mesiacov skončil Laci, tak ako mnoho rómskych chlapov, v tábore nútených prác, ktorý tiež prežil a prežil aj druhú svetovú vojnu. Iní také šťastie nemali. Určite pri ňom stál jeho strážny anjel.

* * *

Kada pripheñiben sar pes vakerel pes čačeste ačhiľa. Vakerelas amenge les miro imar mulo dad, leske les vakerelas leskro dad, oda miro papus. Ačhiľa pes sar kezdindža o dujto lumakro mariben andro idejos, kana ñiko peske nasas bisto peskre dživipnaha. Le Romenge nasas tromado te dživel pro šerale ulici u sas prekal lende avrikerde thana pal o gava, nekbuter tel o veša. Zoraha len tradenas andal lengre khera, u the le Romen marenas, u ada kerenas o ľudaka the le Hlinkoskri garda. O Roma natromanas te džal andro gava the fori kana kamenas. Šaj andre lende džanas ča andro phendo idejos pro duj ori, u te vareko phagerelas o parančolišagos, sas mardo, ilo andre bertena, u le džuvlengre telečhinenas o bala. O Roma the andre kada idejos kamenas te dživel peskra bučatar sar bučakre the lavutara, kajča nasas oda loko. Pal lengre sogalipena imar nasas ajso interesis sar anglo mariben. No th'avka pes ajse manušar arakhle.

O Lacis, zoralo the učo Róm, sas lavutaris u the barolačho chartas. Le thaneskre chulajeske kampelas te petalarel le grajen the te prikerel o verdan. Vaš oda geľa andre osada tel o veš pal o Lacis, kaj les zoraha avritradne the avre Romanca andal o gav. U choc o idejos sas prekal o Roma nalačho, o Lacis geľa le thaneskre chulajiha, kaj leske te petalarel le grajen the te prikerel o verdan, bo khere nasas aňi sikra chabenoro, u andre ajsi situacija pes e buči naodphenel. Vaš oda, hoj buči ko chulaj sas but, o Lacis pes likerďža dži rači, vareso the paš e phari buči piľa. „Laci, imar hin but ori, ačh te sovel adaj ke mande u tosara tut liďžava khene,“ phendža o chulaj, kajča o Lacis nakamľa pal oda aňi te šunel. „Me som tromado te džal khere, bo pre mande užaren mire čhave the miri romňi e Ema. Oja nasovela calo rat, te n'avava, u pal mande darala, či man o gardisti namurdarde!“ phendža o Lacis. „Kajča te džal khere calone gaveha akana, sar hin maj jepaš rat, u sar pre dojekh than dodikhen o gardisti the ľudaka, nane duvar godžaver. Džanes sar pro Roma the Čhinde dikhen! U biľal oda the but piľal,“ leperelas leske o chulaj. „Džanav, hoj amen nakamen, hoj amen savoren vilindehas, kajča me som tromado te džal. Talam o Raj Del pre mande dodikhela,“ bidaraha phendža o Lacis. Vaš oda, hoj le Laciha

Pravicovo-extrémistickí lídri sa snažili o vplyv kandidovaním vo voľbách

Bratislava 2. októbra (TASR) – V minulom roku sa lídri slovenskej pravicovo-extrémistickej (PEX) scény snažili posilňovať svoj vplyv cez kandidatúru v prezidentských voľbách, eurovoľbách a aj aktivitami súvisiacimi s voľbami do Národnej rady SR. Vyplýva to zo správy o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2019. SIS monitorovala aj aktivity paramilitárnej organizácie, ktorej prívrženci zriadili takzvané protirómske hliadky v obciach Smižany a Richnava v okrese Spišská Nová Ves, v reakcii na násilné incidenty Rómov s majoritným obyvateľstvom.

Na oslovenie voličov hlavní predstavitelia PEX scény opätovne poukazovali na problémy spolunažívania majoritného obyvateľstva s rómskou minoritou, kritizovali postoje a aktivity Európskej únie vrátane jej migračnej politiky. Slovenská informačná služba uvádza, že často používanou témou bola aj kritika práv komunity LGBTI.

Organizácia pôsobiaca v oblasti paramilitárneho výcviku svoju činnosť zameriavala najmä na intenzívny nábor nových členov a zvyšovanie úrovne výcvikov. SIS upozorňuje aj na politické ambície. „V priebehu roka 2019 SIS zaznamenala verejné vyjadrenia predstaviteľov tejto neregistrovanej organizácie prostredníctvom

oficiálne zaregistrovaného občianskeho združenia k rôznym politickým a spoločenským témam, čo indikuje existenciu politických ambícií jej lídrov,“ uvádza sa v správe.

Pravidelnou témou relácie Kontakty bude spolužitie

Bratislava 18. septembra (TASR) – Publicistická relácia Rádia Slovensko Kontakty sa bude od 21. septembra v dvojtyždňovej periodicite venovať otázkam rómskej národnostnej menšiny a jej spolužitiu s majoritou. Cieľom špeciálnych Kontaktov je podľa rádia priňaesť nové pohľady a témy do diskusie o spolužití s Rómami, ktorá je často zredukovaná len na problémy v sociálnej či zdravotnej oblasti, bez snahy o hlbšie pochopenie ich príčin.

„V diskusiách sa chceme venovať témam bývania, zdravia, vzdelávania a kultúry či sociálnej oblasti. Ponúkneme aj aktuálne informácie zo života Rómov, s etnológom vysvetlíme rôzne kultúrne alebo spoločenské tradície komunity,“ uviedol riaditeľ sekcie rozhlasových programových služieb RTVS Michal Dzurjanin.

Košické Divadlo Romathan uviedlo melodrámu Mŕtve miesto

Košice (TASR/RNE) – Divadlo Romathan v Košiciach uviedlo 24. septembra v pries-

toroch kultúrneho centra Veritas premiéru melodrámy Mŕtve miesto. Ako uviedol riaditeľ tohto rómskeho profesionálneho divadla Karol Adam, ide v poradí o jubilejnú 80. premiéru.

Inscenácia vychádza zo skutočnej udalosti z obdobia druhej svetovej vojny. Príbeh sa zameriava na skupinu Rómov, ktorá sa podieľala na výstavbe tunela na východnom Slovensku pod kopcom Petič. Na stavbe v nepriaznivom teréne pracovalo viac ako 280 robotníkov. „Nad tunelom mali dozor nemecké nacistické vojská, boli to veľmi ťažké a tragické udalosti. Je to príbeh z našej histórie na území Slovenska. Myslím si, že v dnešnom svete treba pripomínať aj mladým ľuďom to, čo sa dialo vo vojnovom období, a že boli prezentované veľmi zlé názory. Bojujeme za to, aby sa to už nikdy nezopakovalo,“ povedal Adam s tým, že tak chcú robiť prostredníctvom svojho umenia.

Pre uvedený žáner sa rozhodli aj v rámci obmeny dramaturgického plánu. Kým v predchádzajúcom období prevládali komédie či rozprávky pre deti, chceli sa venovať aj vážnejším témam. Podľa divadla ide o strhujúci príbeh plný nástrah, napätia, nečakaných situácií, ale zároveň aj humorných momentov. Inscenáciu Mŕtve miesto plánovali uviesť v minulej sezóne, preložili ju pre koronakrízu.

Deň rómskej kultúry vo Vihorlatskom múzeu v Humennom

Vihorlatské múzeum v Humennom pripravilo dňa 20. septembra 2020 kultúrnospoločenské podujatie venované rómskej kultúre. Program podujatia s názvom Stretnutie kultúr v múzeu – Deň rómskej kultúry sa uskutočnil v areáli Expozície ľudovej architektúry a bývania – skanzene Vihorlatského múzea v Humennom.

Podujatie je pokračovaním dlhodobého múzejného projektu Multikultúrne múzeum – prezentácia kultúr v múzeu. Zámerom projektu je formou multižánrového programu priblížiť jednotlivé kultúry vytvárajúce bohatú rozmanitosť a osobitosť kultúrneho dedičstva regiónu horného Zemplína. V jednotlivých programových výstupoch projekt prezentuje históriu, remeslá, umenie, tradície a nastoľuje koncept vzájomného spoznávania a tolerance.

„Konceptia programu stretnutia s rómskou kultúrou buduje na premostení histórie a súčasnosti vo vývoji rómskej kultúry na našom území. Prvým kontaktom s rómskou kultúrou v skanzene sú remeselné dielne tradičného kováčstva, tokárstva a podkúvania koní s možnosťou rekreačnej jazdy na koni. Návštevníkom ponúkajú ukážky tradičných nástrojov a výrobkov a predovšetkým príležitosť aktívne sa zapojiť do priameho procesu tradičnej výroby. Osobitosť rómskych remesiel, prejavy ori-

nasas godžaver vakeriben, o chulaj les avripočindža u mangla leske bach-talo drom.

O Lacis čhidža prekal o phiko e brašňa le chartaskre sersamoha u kidňa pes khere. Pal vajkeci pindru-ne pes kija leste diňa anglal naprindžarnuto murš: „Hej, sal tu afe zo-ralešereskro! Andro maribnaskro idej-os the bikamibnaskro te džal pal jepaš rat korkoro khere, u kija oda mek ma-to! Oda kamel bari bidar!“ O Lacis pes visardža kijo naprindžarnuto teštos. „U tu sal ko? Khatar tut kadaj ifal? U so man des godži? Man kadaj dojekh džanel sar barelačhes chartas the lavu-taris, mange pes našti nič ačhel,“ phendža u ačhila. Dikhel pro naprindžarnuto teštos u phenel: „Liker mange kaja brašňa, kaj te kerav peske thuvali“. Podel la le naprindžarnu-teske muršeske, kajča oja perel pre phuv. Kerel peske e thuvali le ostatno-ne bagovostar. „So sal tu savo murš, te aňi e brašňa na džanes te ulikerel,“ vazdel la o Lacis pal e phuv u pocirdel la thuvalatar. Mangel kaj pre leste te narušel o naprindžarnuto teštos: „Ma-ruš pre mande, hoj the tuke na kerdžom thuvali, kajča dikhfal, sas man ostatno bagovos, andre karčma cinava nevo. Le, pocirde peske! Naka-mes? Te na, ta na, ale av manca! Nič pes madara!“ O naprindžarnuto teštos

džal pašal o Lacis. O gardisti the o ľudaka džan pašal lende u pro Lacis ňiko na dikhel. „Dikhes, sar mandar džan dur?“ phenel o Lacis u džan dureder. Aven pro gav, kaj o gardisti the o ľudaka lošanen, pijen, khelen u vilinkeren andal o puški andro luftos. „Adadžives vilinkeraha le Činden the le Romen!“ vičhinel jekh le gardistendar, kajča o Lacis džal dureder andre karčma. Sar les andro vudar dikhel o kačmaris, darandžol. O kačmaris hino lačho manuš, kajča daral, so leske phenena o gardisti, hoj andre peskri karčma mukla Romes u mek the pašal leste sogalindža. Daral pes the pal o Lacis, kaj les o gardisti te namaren abo o del ma-rakhel te namurdaren. „Diliňalifal, Laci?!“ phučel pes o kačmaris. „De man bagovos, duj lovini the duj jepašdecil!“ pa-rančofinel o Lacis le kačmariske. „Le kadaj o bagovos u dža adarig, tajsa mange počineha!“ telethovel o kačmaris le La-cis, kajča dikhel, hoj oda hino naphaglo, u avka leske čhivel jepašdecos the cikňi lovina. „Pi avri u dža, mangav tut!“ man-gel o kačmaris le Lacis, kaj te na aven problemi. „Duj jepašde-ci the duj cikne lovini manglom, the kadaj prekal miro ama-lis,“ u sikavel pro naprindžarnuto muršeskro teštos, savo o kačmaris nadikhel. „So da kadaj mares diline lava? Savo amalis? Pi u trade adarig!“ vičhinlas o kačmaris pro Lacis. Oda avripila, počindža u džal avri andal e karčma. „Aňi tuke nač-hidža. Me našti vaš oda, manglom the prekal tute,“ phenel

o Lacis le teštoske pašal peste. Džan dureder le dromeha kije osada u pre dojekh than hine o gardisti u pro Lacis aňi nadi-khen. Doaven pro phurd, anglal savo pes bondžarel o drom andre romaňi osada.

Pro phurd ačhen o terne gardisti u asan le Lacistar. „Ci-gan, kalo Cigan,“ asan, kajča nabandžaren leske aňi bal pro šero. „Dikhes, čhivkerenas mange, kajča man nič nakerde, bo darandžile,“ baripnaha asandones phenel o Lacis le na-prindžarnute muršeske teštoske. Agoreste doaven khere. O Lacis marel pal o vudar u vičhinel: „Mri romňi kamaduňi, phundrav!“ E romňi phundravel u koškerele les: „Kaj tut e guta te marel, avka nasig u mek mato!“ Džal andro tavibna-skro kher te tačarel leske o chaben. O Lacis džal andro pa-luno kher u vičhinel pre late: „Ker duj kaveji u kide te chal mire amaliske, savo man andža dži khere!“ „Jaj, andre dar, či tut o gardisti namurdarde, kamlom tut te džal te rodel. Tire phrales le Dežis anglo duj ori maj murdarde pro phurd o terne gardisti. Mek bacht, hoj adaj dživen the lačhe manuša sar tiro amalis, hoj tut andža dži khere,“ phenel le Laciskri romňi andal o tavibnaskro kher u le duje kavejenca the chabnaha džal andro paluno kher. Dikhel, o Lacis paš-lol pro hadžos u charčinel. „So the mange imar prechučke-rel? Se dikhľom the šunavas, hoj le Laciha vareko avľa an-dro kher. Prekal e šiba našti gefa avri u aňi prekal o vudar,

bo andal o tavibnaskro kher les dikhľomas,“ vakerel korko-ri peha le Laciskri romňi u na čhalol. Čhivel tele le Laciske o kamašli, učharel les la duchnaha u džal the oj, bachтали, hoj le Laciske pes nič na čhila, te pašlol. Kajča andre peste gondofinel, ko da šaj uľas, so lake le romes andža dži khe-re, se the o Lacis les leperelas. „Šaj oda o dodikhlo anjelis?“ phučel pestar u palikerel le Devleske.

Tosara, sar peske o Lacis pre savoro leperel, sar džalas cale gaveha khere u mek sas andre karčma u nič pes leske na čhila, aňi pro phurd les namarde o terne gardisti, save odoj sako rat užarenas pro Roma, pes darandžila avka, hoj jekh kurko n avľa avri andal o kher. Phenel pes, hoj do-jekhes hin leskro dodikhlo anjelis. Sikavel pes sar varesavo vudud, savo ačhel pal dojekh manuš. No sar pes oda vudud phundravel, hino dikhlo čačeste o anjelis savo marel pro manuš. Vašoda the o Lacis dikhelas pašal peste naprindžar-nuto muršeskro teštos, savo les aňi pre sekunda namukla korkores. Sas oda čačeste leskro dodikhlo anjelis, savo na-domukla le gardistenge, kaj les te maren. Pal vajkeci čhona agorisaliľa o Lacis, avka sar but romane murša, andro bu-čakro taboris, savo tiš predžidžila u predžidžila the o dujto lumakro mariben. Avren ajsi bacht nasas. Čačeste paš leste ačhelas leskro dodikhlo anjelis.

Napísal a preložil Igor Dužda

ginálneho umenia a tradícií dokumentujú v rámci prehliadky skanzenu ukážky z bo-hatého zbierkového fondu Vihorlatského múzea v Humennom,“ uviedla Jana Fedi-čová z marketingu múzea.

V rámci prehliadky pre návštevníkov pripravili panelovú výstavu Z dejín Ró-mov na Slovensku. „Výstava prináša his-torický a etnografický prierez vývojom rómskych dejín na našom území, ktoré sú vyše sedemsto rokov neoddeliteľnou súčasťou našej kultúry. Výstava predkla-dá významné historické míľniky od prí-chodu Rómov na územie Slovenska po udalosti 20. storočia. Zachytáva prvé pí-somné záznamy o rómskych osadníkoch na našom území, tradičný spôsob obživy, jedinečnú kultúru a tradície, proces etablovania v spoločnosti, ale aj temné obdobie vojnových udalostí a dis-kriminácie,“ spresnila.

Bohato zastúpený je jedinečný umelec-ký prejav rómskej kultúrnej tradície. V ob-lasti muzikálnosti prináša výstava súbor pôvodných strunových hudobných nástro-jov, výtvarné umenie sprostredkujúajú diela známeho rómskeho insitného maliara Ala-dára Kureja z Humenného.

V kultúrnom programe sa predstavila aj Kapela Jána Budiho z Humenného.

Podujatie bolo súčasťou celoslovenské-ho projektu podujatí v rámci Dní európ-skeho kultúrneho dedičstva, ktorého toh-

toročným mottom je Historické dedičstvo a vzdelávanie. Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry ná-rodnostných menšín.

V Medzilaborciach chcú postaviť tri ihriská

Medzilaborce 29. septembra (TA-SR/RNL) – Mesto Medzilaborce sa bude uchádzať o nenávratný finančný príspevok z Nórskeho grantu 2014 – 2021. Dotáciu vo výške 250 000 eur v rámci programu Miestny rozvoj, znižovanie chudoby a in-klúzia Rómov chce samospráva využiť na vybudovanie troch ihrísk v lokalite obýva-nej rómskou komunitou.

„Mesto Medzilaborce plánuje pro-stredníctvom nenávratného finančného príspevku postaviť dve multifunkčné ih-riská s umelou trávou s rozmermi 33-krát osemnásť metrov a jedno detské ihrisko na Zámočníckej ulici,“ informuje dôvodová správa s tým, že spoluúčasť mesta sa pri financovaní projektu ne-vyžaduje. Minimálne tridsať percent z dotácie však musia predstavovať nein-vestičné výdavky. Pokiaľ bude mesto so svojou žiadosťou o nenávratný finančný príspevok úspešné, s výstavbou ihrísk chce samospráva začať čo najskôr. „Chceli by sme to realizovať na budúci rok,“ spresnil primátor mesta Vladislav Višňovský.

Priority plánu obnovy z pohľadu Národnej banky Slovenska

Bratislava 1. októbra (TASR) – Medzi pri-riority v pláne obnovy by mali patriť vzdelá-vanie, inovácie, znižovanie regionálnych rozdielov, skvalitnenie inštitúcií a dlhodo-bo udržateľné verejné financie. Uviedol to guvernér Národnej banky Slovenska Peter Kažimír.

Podľa Národnej banky Slovenska sú teda najväčšími prioritami moderné a in-kluzívne vzdelávanie, posilnenie inovač-ného potenciálu Slovenska, a to najmä v progresívnych oblastiach ako sú umelá inteligencia, robotizácia, elektromobili-ta či bezuhlíková ekonomika. Za priority považuje tiež znižovanie regionálnych rozdielov, ale aj marginalizované skupi-ny, najmä rómske etnikum. Ako dôležité označuje aj skvalitnenie inštitúcií, zlep-šenie podnikateľského prostredia a udržateľné verejné financie.

Trestné stíhanie M. Mazureka po úto-ku vo Vrútkach

Bratislava 9. októbra (TASR) – Národná kriminálna agentúra (NAKA) vedie trestné stíhanie v súvislosti so statusom poslanca Národnej rady SR Milana Mazureka z Ľudo-vej strany Naše Slovensko po útoku vo Vrútkach. Podozrivý je z prečinu podneco-vania k národnostnej, rasovej a etnickej ne-návisťi.

♦ Protirómske rétoriky ĽSNS.
Foto: J. Ferenc

Na Mazureka podali trestné oznámenia poslanci Národnej rady SR Peter Pollák (OĽaNO) a Ján Benčík (Za ľudí), aj Adrián Štefánik zo vznikajúcej Slovenskej pirát-skej strany, ktorý na vedené trestné stíha-nie upozornil. Benčík pôvodne podal pod-net aj na parlamentný Mandátový a imunit-ný výbor, napokon ho však stiahol.

Útok v Spojenej škole na Ulici M. R. Šte-fánika vo Vrútkach z 11. júna si vyžiadal dvoch mŕtvych. Jedným z nich bol útočník, ktorého zneškodnila polícia. Po udalosti bolo tiež viacero zranených. V statuse Ma-zurek písal, že útočník s nožom z Vrútok bol z „diskriminovanej menšiny“, podľa Polláka i Benčíka tak hovoril o Rómovi. Ma-zurek bol vlni odsúdený za hanlivé výroky na adresu rómskeho etnika s rasistickým charakterom, ktoré odvysielali v októbri 2016 v Rádiu Frontinus. Mazurek musel za-platiť pokutu vo výške desaťtisíc eur a pri-šiel aj o post poslanca parlamentu.

Sar te cikñisa'ol o rizikos vaš koronavirusoskeri infekcija?

Moren tumenge o vasta le sapuñiha the pañaha vaj maškariptaha le alkoholiko bazutñipnaha.

Zaučharen tumenge o nakh the o vušta, kana chasan vaj kichinen le khosnoreha, vaj la bond'ardo bajaha.

Na ačhuven pašes le manušenca, so pre lende dičhon priznaka vaš nakhatos the chripka.

O mas the jandre but zoraes taven.

Na domukhen vaš bijozaarakhado čalaviben le vešengere the kherutna džvirencu.

SO TE KEREL, KANA DROMAREN ANDAL NASVAĽARDO THAN VAŠ NEVO KORONAVIRUSOS THE HIN TUMEN KERAĐIPEN, CHASABEN VAJ PHURDUŇIPEN?

Kana tumenge pen dičhona avri o priznaka vaš phurdipnaskero nasvaľipen, phenen od le urñisaľipnaskere džhenenge.

Kana imar san pro letiskos, na odžan andal ada than the roden doktoriskeri služba andro letiskos.

Kana san khere, ñikhaj na džan. Na ačhuven avri jekhetanes le aver manušenca.

Telefonikanes vičinen peskere doktoriske vaj doktoriskeri sigutñipnaskeri služba. Phenen lenge vaš peskero ačhiben andro rizikovo than.

Dojekhvar tumenge moren o vasta le sapuñiha the pañaha. Kana nane, zachuden dezinfektika maškariptena prekal alkoholiko bazutñipen.

Kana chasan, učharen tumenge o vušta the o nakh le khosnoreha vaj zachuden e baj, na o vasta!

#SprávajmeSaZodpovedne

Mekh feder chraninena savoren, sar ačhona khere. Sar mušinen tedžal avri andalo peskero kher, len tu mence ruško.

Sar te phiravel ruškos?

1. O rúškos mušinel te garuvel e brada, o muj the o nak.
2. Nachutkeren o rúškos avral
3. Papirosne ruska sar lena palis čiven avri. Rentune ruska, pes takoj rajbinen the žehlinen, abo the taven andro pretado phani.

So te man náne rúškos?

Te tumen náne rúškos, phiraven šalos, vaj šatka. Sar peske te kerel vlastno - dikhen kade: <https://bit.ly/2IUfemV>.

Kampel tumenge pochtan, jekh feder bavlna.

Del pes tekerel the avre rentendar, šatkatar, utierkatar, the cechendar.

O ruškos sako dives te rajbinel, te vašajinel he te tavaver avri.

K
O
R
O
N
A
V
Í
R
U
S

Aven kl'udna a navakeren poplašna informácií.
Kada plagatos peske šak scirden pro www.etp.sk

#SprávajmeSaZodpovedne

1. Furt pratinen he rajbinen.

3. Naphiren andro botija ani andro nákupné centrú.

5. Nacestinen autobusenca, mašinaha he taxíkoha!

7. O mas the jandre mek feder pretaven

2. Thoven o vasta tate pañeha he sapuñiha 20 sekundi.

4. Nachuden peske o muj melale vastenca.

6. Naphiren maškaro nasvale manuša!

8. Nakeren o oslavy a naphiren pro navšteví ko manuša!

Te tumen hin teplota buter sar 38 stupňe, šuko khasaviben, namište pes tumenge dichinel nadžan ko doktoris ale vičinen leske!

K
O
R
O
N
A
V
Í
R
U
S

SAR PES TE CHRANINEL

Kada plagatos peske šak scirden pro www.etp.sk

